

«Βλέπω τα δάκρυά σου»

θλίβομαι, μπορώ να ζήσω

Παρασκευή 17 έως Κυριακή 19 Ιανουαρίου 2014

Τριήμερο Βιωματικό Εκπαιδευτικό Σεμινάριο επί του πένθους

Έναστρο Νύχτα, του Vincent Van Gogh

Σάββας Μπακιρτζόγλου
Ψυχολόγος-Ψυχαναλυτής

Στο έργο του αυτό (1889) ο Βαν Γκογκ έχει απεικονίσει χαοτικές δίνες που ακολουθούν την κλιμάκωση Κολμογκόροφ, όπως προκύπτει από μαθηματική ανάλυση της εικόνας. Ο Βαν Γκογκ αναπαράγει σε αρκετούς πίνακές του, επακριβώς, νόμους της φύσης. Η «Έναστρη Νύχτα» (The Starry Night) ζωγραφίστηκε ενώ ήταν στο άσυλο του Saint-Remy. Τα πάντα μοιάζουν χαμένα στην απεραντοσύνη, στην κίνηση του σύμπαντος που τυλίγεται και ρέει. Αυτό που συνδέει γη και ουρανό είναι το φλογόσχημο κυπαρίσσι, ένα δέντρο που συνδέεται παραδοσιακά με τα νεκροταφεία και το πένθος. Αλλά ο θάνατος δεν ήταν δυσοίωνος για τον Van Gogh.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ ΓΕΝΙΚΑ.

2.Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.

3.ΤΟ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ

4.ΤΟ ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ

5.ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ – ΔΙΑΦΟΡΕΣ

6.ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΠΕΡΙ ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑΣ

7.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΠΕΡΙ ΑΠΩΛΕΙΑΣ γενικά

Η παρείσφρηση του θανάτου στη ζωή είναι ουσιαστική φάση της ανάπτυξης του υποκειμένου. Η απώλεια έχει ευρύτερο νόημα από εκείνο που σχετίζεται με το θάνατο του αγαπώμενου αντικειμένου. Μπορεί να είναι απώλεια ενός σχεδίου ζωής (project), μιας ιδέας, μιας αυταπάτης κλπ. δηλαδή απώλειες αφαιρέσεων οι οποίες-κατά τον Freud-μπαίνουν στη θέση του αγαπώμενου (πατρίδα, ελευθερία, ιδεώδες κ.λπ.). Η δημιουργία επίσης είναι η απώλεια όλων αυτών που πρέπει ν' αφήσουμε (πρόσωπα, δραστηριότητες κλπ.) για να δημιουργήσουμε. Η ενηλικίωση είναι η απώλεια των παιδικών θέσεων και παιδικών αντικειμένων αγάπης. Επίσης, απώλεια είναι η παραδοχή που κάνω στον εαυτόν μου, ότι έχω ελλείψεις. Πρόκειται για την αποδοχή του «πεπερασμένου», του κενού μου (ευνουχισμός).

Ονομάζουμε ευνουχισμό ή αποχωρισμό οποιαδήποτε απώλεια. Ο Freud κρατά τον όρο «άγχος ευνουχισμού» μόνο για το οιδιπόδειο στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης. Το Υπερεγώ εδώ έχει δημιουργηθεί και θα τιμωρήσει. Προκύπτει ο (Υπερεγωτικός) κίνδυνος, η απειλή της τιμωρίας. Έχει να κάνει με το φόβο της απώλειας του πέους στο αγόρι λόγω της απαγορευμένης αιμομικτικής επιθυμίας (επιθυμία της μητέρας). Το αγόρι **συμβολικά** θα χάσει το πέος του για να ενηλικιωθεί μέσα από τη σύγκρουση με τον πατέρα. Όμως, ο φόβος αυτής της απώλειας (άγχος ευνουχισμού) μπορεί να γίνει η αιτία, τελικά να μη συγκρουστεί μαζί του, αλλά να υποταχθεί παθητικά σ' αυτόν. Εδώ βρίσκεται έδαφος η οιδιπόδεια ομοφυλοφιλία.

4

Η γέννηση είναι ευνουχισμός. Το παιδί υφίσταται ευνουχισμούς από τη στιγμή της γέννησής του. Ο Otto Rank (αυστριακός ψυχολόγος-ψυχαναλυτής 1884-1939, ένας από τους εγγύτερους συνεργάτες του Freud) μιλάει για **ψυχοτραυματισμό της γέννησης** (χωρισμός από τη μητέρα). Ο Freud το παίρνει αυτό σοβαρά υπόψη, για να το αμφισβητήσει ταυτόχρονα, ισχυριζόμενος ότι κατά τη γέννηση το βρέφος δεν βιώνει χωρισμό αφού νιώθει «ένα»: όλο το σύμπαν είναι το παιδί το ίδιο.

Ένας από τους πρώτους ευνουχισμούς (απώλεια, αποχωρισμός) είναι ο **απογαλακτισμός**. Το παιδί θρηνεί την απώλεια του μαστού για ό,τι αυτός αναπαριστά (καλοσύνη, ασφάλεια, τροφή): θέλει το γάλα του και δεν το έχει, θέλει κάτι και δεν το έχει. Νιώθει τότε ότι χάνει τη μητέρα του. Η μάνα δεν ικανοποιεί. Αυτήν την ίδια στιγμή (στοματικό στάδιο) γίνεται ο πρώτος διαχωρισμός Εγώ-Μη Εγώ: αφού δεν το έχει, κάποιος άλλος του το στερεί, οπότε νοηματοδοτεί ότι δεν είναι ένα με τη μαμά του. Η αναγνώριση του αντικείμενου είναι μια απώλεια για το ναρκισσισμό, την παντοδυναμία του παιδιού. Στο πρωκτικό στάδιο (πρώτη πρωκτική φάση, πριν το μυϊκό έλεγχο των σφικτήρων) το παιδί «χάνει» τα «κακά» του (απώλεια κοπράνων). Βιώνει τα κόπρανα του σαν κάτι δικό του, οπότε η απώλεια τους είναι ένας ευνουχισμός (πρωκτικός ευνουχισμός).

Ευνουχισμός είναι και η απώλεια μίας **ερωτογενούς ζώνης** το πέραςμα δηλαδή από το ένα στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης στο άλλο, από τη μία ερωτογενή ζώνη στην άλλη: από το στοματικό

στο πρωκτικό και από εκεί στο γεννητικό.

Ερωτογενής ζώνη: είναι οι περιοχές του σώματος από τις οποίες το παιδί κατά την ανάπτυξη του αντλεί σεξουαλική ικανοποίηση, ανάλογα με το στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης το οποίο διανύει. Στο στοματικό στάδιο έχουμε πρωτοκαθεδρία του βλεννογόνου του στόματος. Στο πρωκτικό στάδιο η πρωτοκαθεδρία είναι στο βλεννώδες του εντέρου και του πρωκτού ενώ στο οιδιπόδειο (γεννητικό) στάδιο η πρωτοκαθεδρία είναι στα γεννητικά όργανα. Η λύση του **οιδιπόδειου συμπλέγματος** επίσης, αφορά σε μια διαδικασία φυσιολογικού πένθους. Το αγόρι υπό την απειλή του υπερεγωτικού κινδύνου (άγχος ευνουχισμού) θα παραιτηθεί από την ιδέα πραγμάτωσης της αιμομικτικής του επιθυμίας. Πρόκειται για την απώλεια του αιμομικτικού αντικειμένου και την προσήκουσα εργασία πένθος του. Το κορίτσι κατά τη δεύτερη φάση της ψυχοσεξουαλικής του εξέλιξης (αλλαγή του αντικειμένου), κινούμενο προς το ετερόφυλο αντικείμενο (πατέρας) θα απολέσει (πένθος) τη συμβιωτική σχέση με το πρωτογενές ομόφυλο αντικείμενο, τη μητέρα.

Συμπερασματικά, το παιδί διέρχεται, κατά την ψυχοσεξουαλική του ανάπτυξη μέσα από καταστάσεις συγκρινόμενες με τις καταστάσεις πένθους του ενήλικα: πρόκειται για δοκιμασίες ωριμάζουσες το άτομο. Κατά την Klein (βρετανή ψυχαναλύτρια 1882-1960), η ικανότητα του υποκειμένου να ξεπερνά τα πένθη με τα οποία έρχεται αντιμέτωπο στη ζωή του εξαρτάται από τον τρόπο (λιγότερο ή περισσότερο επιτυχή) με τον οποίο επεξεργάστηκε τα πρώτα πένθη (ευνουχισμούς, αποχαιρετισμούς) της παιδικής του ηλικίας.

Σε ορισμένες οργανώσεις (π.χ. οριακοί), η λιβιδινική επένδυση του αντικειμένου (λιβιδός του αντικείμενου) μπορεί να βιώνεται ως ναρκισσιστική απώλεια (ναρκισσιστική «αιμορραγία»). Αυτό γίνεται απειλή για τον ψυχισμό του υποκειμένου. Πρέπει αυτό το αντικείμενο να πάψει να υπάρχει ως τέτοιο, οπότε το υποκείμενο το **εγκυστώνει** (το ακινητοποιεί). Επίσης, υπό την επίρεια φαντασιώσεων πρωκτικών διεισδύσεων (φόβος ότι το αντικείμενο θα εισβάλλει εντός του υποκειμένου), μπορεί να προκύπτει, σε ορισμένες οργανώσεις, φόβος **απώλειας των ορίων:** αν ο άλλος διεισδύσει μέσα μου, θα χάσω τα όρια μου με συνέπεια τη σύγχυση (φόβος σύγχυσης). Αυτό αφορά στην προβληματική της οριοθέτησης του εαυτού σε σχέση με τον άλλον.

Κλινική περίπτωση: νεαρά περίπου 35 ετών σήμερα, την οποία βλέπω με συχνότητα μιας συνεδρίας εβδομαδιαίως εδώ και 9 χρόνια. Ο πατέρας είναι αλκοολικός, σε σχετική αποχή τα τελευταία χρόνια. Σήμερα η ασθενής εργάζεται σε Κέντρο απεξάρτησης (τα τελευταία 4 χρόνια), με επιτυχία (εντούτοις με μεγάλη ψυχική οδύνη). Συμβιώνει με το σύντροφό της τα τρία τελευταία χρόνια. Δυσκολεύεται να μείνει έγκυος. Στα πρώτα δύο χρόνια της θεραπείας μετέδιδε ότι στην εφηβεία της η μαμά της έμπαινε μέσα στο δωμάτιό της για να το τακτοποιήσει και τότε αυτή εξοργιζόταν, εξεμμένο και έβγαине εκτός εαυτού. Μεταβιβαστικά επρόκειτο για τη ναρκισσιστική (στοματική οργή) καθώς με βίωνε ως εισβάλλοντα στο εσωτερικό της «δωμάτιο», ως διεισδύοντα στον ψυχικό της χώρο. Δεν συμφώνησε όλα αυτά τα χρόνια σε μια αύξηση της συχνότητας των συνεδριών (άγχος διεισδύσεων και εισβολών) περιφρουρώντας έτσι τους αμυντικούς της μηχανισμούς (αντίσταση) κατά μιας υπέρπουσας ψυχωσικής παλινδρόμησης.

Σε ορισμένες οργανώσεις (π.χ. οριακοί) καταστέλλεται η ενόρμηση (η επιθυμία), ώστε να μη γίνονται αντικειμενοτρόπες σχέσεις που βιώνονται ως απειλητικές για τα όρια του υποκειμένου. Η **καταστολή** είναι ένας αμυντικός μηχανισμός «τσιμενταρίσματος» του συναισθήματος: Στις ακραίες μορφές του, ο μηχανισμός αυτός μπορεί να οδηγήσει στο πάγωμα της σκέψης.

Κατά τον Winnicott (Βρετανός ψυχαναλυτής και παιδίατρος 1896-1971) όσο δεχόμαστε ότι δεν είμαστε

παντοδύναμοι, τόσο δεχόμαστε τον ευνουχισμό μας. Το παιδί αισθάνεται ότι μπορεί να τα κάνει όλα. Η λειτουργία της μητέρας είναι ν' αποψευδαισθητοποιήσει το παιδί με το να μη του παρέχει τα πάντα, (αλλά και δεν μπορεί να του παρέχει τα πάντα). Η αιτία των συμπτωμάτων μας είναι η ψευδαίσθηση ότι μπορούμε όλα να τα κάνουμε. Ο ρόλος της ψυχανάλυσης συνίσταται στο να βοηθήσει τον ασθενή ν' αποδεχθεί το πεπερασμένο του και να ζήσει μ' αυτό. Πρόκειται για την «αποψευδαισθητοποιούσα» λειτουργία της ψυχαναλυτικής εργασίας: ο αναλυτής γίνεται ο «απομυθοποιητής» του αναλυόμενου, του «κλέβει» τους μύθους, οπότε θα χρειαστεί να τους υποκαταστήσει με καινούργιους οι οποίοι θα είναι λειτουργικότεροι για τη ζωή του. Ο αναλυόμενος έτσι διανύει μια καταθλιπτική (μελαγχολική) περίοδο στην ανάλυση (melancholisation) η οποία έχει να κάνει με την αποψευδαισθητοποίησή του. Η **αναλυτική εργασία** αφορά στην ανακάλυψη (αποκάλυψη) της αυταπάτης του Εγώ.

2.Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Η έννοια της (ψυχικής) εργασίας στην ψυχανάλυση αφορά σε κάθε μορφή δραστηριότητας του ψυχικού οργάνου προοριζόμενη να επεξεργάζεται ενορμητικές διεγέρσεις, δηλαδή καταστάσεις φορτισμένες συναισθηματικά. Την ονομάζουμε επίσης ψυχικοποίηση (κατά την ψυχοσωματική σχολή των Παρισίων).

6

Οι συνηθέστερες μορφές (ψυχικής) εργασίας: η εργασία του ονείρου η εργασία του πένθους η εργασία της απόθησης (της αιμομικτικής επιθυμίας) κατά το οιδιπόδειο στάδιο, η εργασία της συμβολοποίησης, η εργασία της ψυχαναλυτικής πράξης.

Όταν το ψυχικό μας όργανο διεγείρεται έξωθεν η έσωθεν (ενορμητικές ώσεις, απώλειες), τότε προκύπτει ένταση (αναστάτωση). Το ερώτημα είναι: πώς, με ποιόν τρόπο ο ψυχισμός μας διεργάζεται (απορροφά, «φιλτράρει») τις εντάσεις απ' όπου κι αν προέρχονται; Τι απογίνονται οι αναστατώσεις και οι ταραχές μας; Οι εντάσεις μας (εσωτερικές τρικυμίες) μπορούν να έχουν δύο πιθανά «πεπρωμένα»: είτε παίρνουν το δρόμο της ψυχικής εργασίας είτε αυτόν της εκφόρτισης.

-Η ψυχική εργασία (ή ψυχικοποίηση): όταν αυτή μπορεί να λαμβάνει χώρα τότε λέμε ότι έχουμε ένα «μάχιμο Εγώ». Εδώ η ψυχική ενέργεια της έντασης «φιλτράρεται» μέσω αμυντικών διαδικασιών, πρωτίστως της απόθησης. Είναι το Εγώ του νευρωσικού ανθρώπου το οποίο είναι σε θέση να κρατάει την ένταση (το δυσφορικό) μέσα του. Αυτό το καταφέρνει μέσω διαπλοκής της ευχαρίστησης με τη δυσαρέσκεια. Ο νευρωσικός μπορεί ν'αντέχει το δυσάρεστο (την ένταση) και αντλεί ευχαρίστηση από αυτό (ερωτικοποίηση του πόνου). Πρόκειται για τη λειτουργία του

Πρωτογενούς η Ερωγόνου Μαζοχισμού που αφορά στη δυνατότητα του «υφίστασθαι». Εδώ το Εγώ τα βγάζει πέρα στη στέρηση, τη ματαίωση κ.λ.π.

-Η εκφόρτιση: Η φόρτιση της κάθε αναστάτωσης (ματαίωση) είναι μια ποσότητα ενέργειας (ένα μπουκώμα) την οποία έχω μέσα μου και με «τρώει». Αν δεν έχω άλλον τρόπο να την αντιμετωπίσω (να την «σηκώσω») τότε την εκφορτίζω. Η εκφόρτιση είναι μια κινητική και εκρηκτική λειτουργία. Εδώ το Εγώ δε μπορεί να κρατήσει μέσα του το δυσάρεστο (χωλαίνουν οι αμυντικές διεργασίες, δυσλειτουργία του ερωγόνου μαζοχισμού) οπότε ανακουφίζεται με -άμεσο «εδώ και τώρα»- άδειασμα της έντασης. Πρόκειται για οργανώσεις με ευάλωτη δομή του Εγώ οι οποίες ζουν με τραυματικό-αιμορραγικό τρόπο τις απώλειες. Γίνεται εδώ λόγος για διαταραχές στη σκέψη έτσι ώστε ο ψυχισμός ν' αποτυγχάνει στη απορρόφηση των εντάσεων(ελλιπής ψυχοποίηση). Έχουμε τριών ειδών δυνατότητες εκφορτίσεως της έντασης:

1) Εκφορτίσεις στο **συμπεριφορικό** επίπεδο: αφορούν στο άμεσο πέρασμα στην πράξη (διαταραχές συμπεριφοράς) έτσι ώστε το Εγώ ν' ανακουφίζεται από τις εσωτερικές «καταιγίδες» (ανακουφιστική ναρκισσιστική συμπεριφορά).

2) Εκφορτίσεις μέσω **κρίσεων πανικού**: διέπονται απ' αυτό το οποίο ονομάζουμε «ελεύθερο άγχος» η «επιπλέον άγχος». Είναι μια ποσότητα διάχυτου άγχους το οποίο δε δένεται με κάτι συγκεκριμένο π.χ. μ' ένα φοβικό αντικείμενο

3) Εκφορτίσεις στο **σωματικό επίπεδο**: εδώ η λιβιδινική ενέργεια (ένταση) μη βρίσκοντας άλλη έκβαση εκφορτίζεται στο σώμα για να μη «χυθεί». Το σώμα γίνεται εδώ το εξωτερικό κράτημα-το σταμάτημα της ενέργειας- πάνω στο οποίο ξεσπάει η ενστικτώδης διέγερση

Τέλος, οι ερεθισμοί οι οποίοι δε μπορούν να ψυχοποιηθούν, πέρα από παρορμητικές πράξεις, πανικό η ξεσπάσματα στο σώμα μπορεί να καταλήγουν και στην υιοθέτηση εξαρτητικών συμπεριφορών (οινόπνευμα, ναρκωτικά κ.λ.π). Και εδώ το κράτημα είναι εξωτερικό, η ουσία.

Η λέξη πένθος προέρχεται από τον παρακείμενο του ελληνικού ρήματος «πάσχω». Η **εργασία του πένθους** είναι διαδικασία ενδοψυχική προσήκουσα στην λιβιδινική απώλεια ενός αγαπώμενου αντικειμένου (λιβιδινικό αντικείμενο, αντικείμενο συναισθηματικού δεσμού) ή μιας αφαίρεσης (ενός συμβόλου) του αντικειμένου (π.χ. πατρίδα, ελευθερία, ιδεώδες κλπ.). Προσιδιάζει γενικότερα στην εργασία κάθε ψυχικής επεξεργασίας. Το πένθος είναι έκφραση εισαχθείσα από τον Freud στο άρθρο του «πένθος και μελαγχολία» (1917). Πρόκειται για την αντίδραση του υποκειμένου στην απώλεια μέσω ψυχικής επεξεργασίας. Αφορά στην αντιμετώπιση του προβλήματος της αναπαράστασης αυτού, το οποίο ποτέ πια δεν θα ξανα-παρουσιαστεί στην πραγματικότητα. Υπάρχει διαβάθμιση ανάμεσα στο φυσιολογικό πένθος και το παθολογικό (αποτυχία της εργασίας του πένθους).

3.ΤΟ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ

Πρόκειται για φυσική αρρώστια που «διασχίζει» τον πενθούντα και συνάδει με την εργασία του πένθους. Αφορά σε σειρά ψυχικών λειτουργιών συνειδητών και ασυνείδητων που προκαλούνται από την απώλεια ενός αντικειμένου συναισθηματικά (ενορμητικά) υπενδεδυμένου. Κύριο χαρακτηριστικό του είναι ο ακραίος πόνος. Όπως σε κάθε εργασία (ενδοψυχική διεργασία) απαιτούνται και εδώ **χρόνος** (το πένθος ολοκληρώνεται μετά από ένα χρονικό διάστημα μεγαλύτερο ή μικρότερο, είναι προοδευτική δοκιμασία) και **ενέργεια**: Παρατηρείται μια παλινδρόμηση της λιβιδούς. Κατά το οικονομικό μοντέλο του πένθους (αφορά στο πού πάνε οι λιβιδινικές επενδύσεις) πρόκειται για μια **ναρκισσιστική αναδίπλωση**. Προκύπτει μια εκσεσημασμένη συγκέντρωση **επί αυτού**, προεξάρχει η ναρκισσιστική λιβιδώς (οι επενδύσεις «αφιερώνονται» στο Εγώ). Η κατάσταση αυτή δεν επιτρέπει τη θεώρηση του άλλου: οι επενδύσεις, προσωρινά, δεν διατίθενται στα αντικείμενα, δεν μιλάμε για λιβιδώ του αντικειμένου. Πρόκειται για παραίτηση της επένδυσης του εξωτερικού κόσμου προς όφελος του εσωτερικού. Αυτό συνεπάγεται την απώλεια για τον πενθούντα του ενδιαφέροντος του για τον εξωτερικό κόσμο, την απώλεια της ικανότητας ν' αγαπά (απουσία εκδήλωσης τρυφερών δεσμών). Κατά τη διάρκεια του πένθους (ναρκισσιστική αναδίπλωση), η ενέργεια του υποκειμένου μονοπωλείται από τον πόνο και τις αναμνήσεις του χαμένου αντικειμένου.

8

Το πένθος συνεπάγεται ένα **ναρκισσιστικό πλήγμα** του υποκειμένου στο μέτρο κατά το οποίο σημαίνει την παραίτηση από την ιδεώδη εικόνα ενός εαυτού υπερπληρωμένου (πλήρως ικανοποιημένου) από τη διαμεσολάβηση (ύπαρξη) των αντικειμένων. Έτσι το πένθος είναι το φυσιολογικό πρωτότυπο των ναρκισσιστικών ψυχικών διαταραχών. Το υποκείμενο φτάνει στην ατομικότητά του, στην εσωτερικότητά του. Κατά την αναδίπλωση του πένθους έχουμε, όπως και στο όνειρο, **ψυχική επαναφορά** μέσα από παρόμοιες διαδικασίες: το κοινό ανάμεσα στα δύο είναι η απαγκίστρωση από την εξωτερική πραγματικότητα. Το όνειρο (ύπνος) σημαίνει οργάνωση του κόσμου μέσα απ' ό, τι εμπεριέχεται εντός μου. Στη διαδικασία του πένθους συντελείται αποεπένδυση από εξωτερικά ερεθίσματα. Και στις δύο περιπτώσεις είναι ο (αμυντικός) μηχανισμός της **στροφής επί εαυτού** που επενεργεί (ναρκισσιστική αυτοερωτική διαδικασία). Ο μηχανισμός της στροφής επί εαυτού έχει να κάνει με τη δόμηση του Εγώ (δόμηση του ψυχισμού) : το υποκείμενο αποεπενδύει από το αντιληπτικό (εξωτερικό) αντικείμενο πχ μαμά και μέσω της στροφής επί εαυτού θα ψάξω να το βρει μέσα του : αφού φέρει το αντικείμενο μέσα μου, κατόπιν ψάχνει μέσα του να το βρει. Πρόκειται για την **απαρχή** της προσπάθειας ερωτικής αυτοϊκανοποίησης στο μέτρο που έχουμε στροφή της ενόρμησης από το αντικείμενο επάνω στον εαυτό του υποκειμένου. Είναι η δυνατότητα μου να αντιστρέψω τα πράγματα βάσει αυτοερωτικής διαδικασίας: ψυχική διαδικασία κατά την οποία κάνω προσπάθειες αυτο-ικανοποίησης, ώστε να βρω λύσεις όταν αυτό που είχα δεν το έχω πια π.χ. όταν το μωρό ψάχνει τη μητέρα του αγγίζοντας, πασπατεύοντας μια μαλακή κουβέρτα (ψάξιμο που ξεκινά από μια κίνηση), αντί να κλαίει για την απουσία της μητέρας. Το βρέφος έχει το πρώτο αντικείμενο που του δίνει ικανοποίηση, τον μαστό. Στη συνέχεια θα αναζητήσει ξανά το πρώτο αντικείμενο, την πρώτη ικανοποίηση. Το πρώτο αντικείμενο που δίνει ικανοποίηση δε θα το βρει ποτέ, είναι μυθικό. Το αντικείμενο που βρίσκει δεν είναι «βρίσκει», αλλά «ζανα-βρίσκω» : αυτό το αντικείμενο που βρίσκει δεν είναι ποτέ το πρώτο. Το ζανα

(ξαναβρίσκω) είναι η αναπαράσταση του πρώτου αντικειμένου : μιλάμε για ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας διαμέσου της οποίας στρέφω-μέσω αναπαραστάσεως- στο αντίθετο μια απογοήτευση έτσι ώστε να τα βγάλω πέρα με το κακώς έχειν. Ό,τι είναι μέσα μου αρχικά ήταν έξω. Ο Freud μιλά για κάτι το οποίο ήταν έξω. Αυτά που το υποκείμενο παίρνει από τον έξω κόσμο , από τη στιγμή που θα αφομοιωθούν μέσα του οδηγούν στη συγκρότηση των **εσωτερικών αντικειμένων** (διαμόρφωση του «κόσμου» των ψυχικών αντικειμένων) και στη συγκρότηση του Εγώ : τα πράγματα αλλάζουν μέσα μου, γίνομαι κάτι άλλο.

Η αποεπένδυση του εξωτερικού κόσμου και η συνεπαγόμενη επένδυση του Εγώ ακολουθείται, σε μια μεταγενέστερη φάση της εργασίας του πένθους, από την επιθυμία του υποκειμένου για άλλα αντικείμενα. Αυτό σημαίνει καινούργιες επενδύσεις (αντικειμενότροπες σχέσεις) και τον αποχωρισμό από το χαμένο αντικείμενο (ολοκλήρωση του πένθους).

Παραδοξότητα του πένθους: το ξεπέραςμα της απώλειας χαρακτηρίζεται από την υπερβολική παρουσία του χαμένου αντικειμένου στην ψυχική δραστηριότητα του πενθούντος ενδοψυχικά. Αυτό σημαίνει υπερεπένδυση που απολεσθέντος αντικειμένου μέσω επικλήσεως των αναμνήσεων (ανάκληση εικόνων και λέξεων, διεργασία εμπειριών και συναισθημάτων που αφορούν τη σχέση με το νεκρό): το υποκείμενο απορροφάται στις αναμνήσεις, έχει νοσταλγική σχέση με το αντικείμενο με σκοπό να διατηρήσει το δεσμό και ν' αποφύγει (αρνηθεί) την απώλεια.

9

Συχνά μπορεί κάποιος-κατά τη διάρκεια του πένθους- να διέλθει από μια ψευδαισθητική ψύχωση: «ο χαμένος δεν πέθανε, θα επιστρέψει». Ο Pollock (1970, 1971) υποστηρίζει ότι σε επετειακές ιεροτελεστίες πένθους (επετειακά φαινόμενα) οι ιδέες του **χρόνου** και του **θανάτου** υπερεπενδύονται όπως συμβαίνει με τα φοβικά αντικείμενα. Όπως και με τις φοβίες μια τέτοια ενασχόληση εξυπηρετεί τον αμυντικό σκοπό αποτροπής του άγχους που προέρχεται από μια σύγκρουση συνδεόμενη με το χρόνο και το περιεχόμενο του αρχικού τραύματος.

Στη διεργασία του πένθους υπάρχει μια πραγματικότητα (η απώλεια): είναι ένα νέο στοιχείο στο ψυχισμό που λέει στο υποκείμενο: «λάβε το υπόψη σου». Αυτό καλεί τον ψυχισμό να παρέμβει για να μεταβολίσει την επελθούσα αλλαγή. Πρόκειται για μια ψυχική δραστηριότητα αναπαραστάσεων που συνδέονται με τον χαμένο: οι **λέξεις** αντικαθιστούν την απώλεια και προσδίδουν τη δυνατότητα στο υποκείμενο να πενήσει. Είναι η δυνατότητά του να μιλήσει: γεμίζει το στόμα του με λέξεις. Με τη διαμεσολάβηση των λέξεων επισυμβαίνει το **μεταφορικό** γεφύρωμα της απώλειας, την απώλεια το υποκείμενο την κάνει αναπαράσταση, ξαναχτίζει τη σχέση με το αντικείμενο που έχασε, όταν το Εγώ του είναι μάχιμο (νευρωτικές οργανώσεις).

Όταν γεννιέται το παιδί, εν αρχή το στόμα του είναι γεμάτο μόνο από αντικείμενο, το **στήθος** της μητέρας: μιλάμε τότε για **κενό στόματος** (εμπειρία κενού) στο μέτρο κατά το οποίο οι κραυγές του είναι άναρθρες (συλλαβές, κινήσεις

γλώσσας, κλάμα). Σ' ένα δεύτερο χρόνο με τη συνεχή στήριξη της μητέρας, η γλώσσα θα «διατάξει» το «αυτογέμισμα»: πρόκειται για το πέρασμα του γεμάτου από το στήθος (πράγμα) στόματος στο στόμα γεμάτο από λέξεις. Από το πράγμα το υποκείμενο περνάει στη γλώσσα. Είναι λέξεις οι οποίες απευθύνονται στο αντικείμενο («ο λόγος μου χόρτασε και το φαί σου φάτο»): οι λέξεις με σημασία (εργασία του συμβολισμού) αντικαθιστούν το μητρικό αντικείμενο. Είναι σημαντικό οι στοματικές ικανοποιήσεις ν' αντικατασταθούν από το **γλωσσικό γέμισμα**.

Εν κατακλείδι: Στην εργασία του πένθους (φυσιολογικό πένθος) το υποκείμενο περνάει από το πράγμα (απολεσθέν αντικείμενο ως αντιληπτό ερέθισμα) στη γλώσσα (αναπαράσταση της απώλειας). Όταν το πράγμα δεν μπορεί να μιληθεί, δεν μπορεί να πενθηθεί. Το πένθος συνίσταται στο να μπορεί το υποκείμενο να γεμίζει το στόμα του με λέξεις. Πρόκειται για τη **λεκτική μεταβολή του κενού** (της απώλειας): *όταν ονοματίσεις ένα πράγμα, κάνεις και το πένθος του*.

Η απουσία του αντικειμένου είναι απαραίτητη για να γίνει η αναπαράσταση του, άλλως ειπείν το πέρασμα από το εξωτερικό (αντιληπτικό, πραγματικό) αντικείμενο στις λέξεις. Στο φυσιολογικό πένθος το αντικείμενο δεν διαγράφεται (δεν διαψεύδεται), αλλά το υποκείμενο το περιλαμβάνει, το κρατάει, το διατηρεί μέσα του **συμβολικά** (ψευδαισθητικά) παρά την εξαφάνιση του ως εξωτερικό, πραγματικό αντικείμενο, μέσω αναπαραστάσεων (διαδικασία **αναπλήρωσης** του απολεσθέντος αντικειμένου).

10

Συμπερασματικά: Στην απουσία του αντιληπτικού ερεθίσματος θα έρθει **αναπλήρωση** μέσω της αναπαράστασης. Στη θέση του ελλείποντος αντικειμένου έρχεται η αναπαράσταση.

Παράδειγμα: περίπτωση μη αναστρέψιμης κινητικής αναπηρίας. Πρόκειται για απώλεια υγείας και σωματικής ακεραιότητας. Εδώ το σώμα είναι το αντιληπτικό (εξωτερικό) ερέθισμα. Αν η αναπηρία δεν επισυμβεί πολύ πρόωμα, αλλά αργότερα, όταν έχει ξεκινήσει ο αναπαραστατικός ιστός και η εσωτερίκευση του σώματος, τότε η αναπηρία διαταράσσει μεν, αλλά δεν φρενάρει την εξέλιξη στο μέτρο που λαμβάνει χώρα η διαδικασία υποκατάστασης.

Το παιδί κατά τη διάρκεια ανάπτυξης της σκέψης του (ψυχοσεξουαλική εξέλιξη) αρχίζει να έρχεται αντιμέτωπο με την **αρχή της πραγματικότητας** (ματαιώσεις, αποχαιρετισμοί, απογαλακτισμοί, απώλειες, ευνουχισμοί), οπότε η λιβιδώς του-αρχή της ηδονής- δεν ικανοποιείται. Τότε ένα μέρος της σκέψης του (της λιβιδούς του) αποσπάται και καταφεύγει στη φαντασία, ένα μέρος της σκέψης γίνεται φαντασία. Πρόκειται για την ψευδαισθητική ικανοποίηση της λιβιδούς (της ενόρμησης) μέσω αναπαραστατικής (συμβολικής) διαδικασίας.

Κλινικό παράδειγμα: Νεαρός άνδρας σε θεραπεία, ορφανός από πατέρα, τον έχασε κατά την πρώιμη εφηβεία του. Κατά τους πρώτους μήνες της θεραπείας, κάθε Δευτέρα σχεδόν μιλούσε για το Σαββατοκύριακο που περνούσε στο σπίτι του φίλου του. Επισκεύαζε το αυτοκίνητο του πατέρα του φίλου του, το έπλενε, το οδηγούσε, του έφερνε τσιγάρα

κλπ. Ο πατέρας του φίλου υποκαθιστούσε (αναπαριστούσε) τον πατέρα του, ήταν **ΣΑΝ** τον πατέρα του. **Συμβόλιζε** τον πατέρα του. Μιλώντας για τον πατέρα του φίλου του πένθουσε την απώλεια του δικού του. Ονειρευόταν (έκδηλα ή συμβολικά) τον ψυχοθεραπευτή-ως εάν πατέρα του. Αυτό συγκροτούσε το χτίσιμο μιας **εσωτερικής σχέσης** με το απολεσθέν αντικείμενο (πένθος). Το **προσυνειδητό** είναι το πεδίο, ο χώρος του ψυχικού οργάνου όπου επιτελούνται η συμβολοποίηση, η αναπαραστατική λειτουργία, η ψυχοποίηση. Όταν το **προσυνειδητό** δυσλειτουργεί τότε η διέγερση δεν ψυχοποιείται, δεν μεταλλάσσεται στο ψυχικό όργανο, δεν τυγχάνει επεξεργασίας, δεν «φιλτράρεται», (δεν ουδετεροποιείται). Εδώ η αναστάτωση δεν αναχαιτίζεται από τις αμυντικές λειτουργίες του Εγώ λόγω αδυναμίας (ανωριμότητάς) του. Αντίθετα είναι μέσω της **ψυχοποίησης** όπου η ενστικτώδης διέγερση μεταλλάσσεται σε ενόρμηση επεξεργασμένη, η αναπαράσταση της οποίας υπόκειται στην εργασία της απόθησης. Όταν η ψυχοποίηση χωλαίνει, δεν απομένει πλέον παρά η **εκφόρτιση** (το άδειασμα) της ενστικτώδους διέγερσης, αφού το ενοχλητικό-δυσφορικό για το Εγώ φορτίο της δε «χωρά» στον ψυχισμό

Διακρίνουμε ανάμεσα στην **απουσία** και την απώλεια. Το ζητούμενο είναι η απώλεια, δηλαδή το κενό, το «δεν έχω τίποτα» να γίνει απουσία («αυτό θα μου ξανάρθει»): **η απουσία του εξωτερικού αντικείμενου να γίνει παρουσία μέσα μου** (εν δυνάμει παρουσία). Η απουσία (v.s απώλεια) προϋποθέτει την απαγκίστρωση από την εξωτερική πραγματικότητα. Χαρακτηριστική στη διάρκεια του πένθους είναι η έλλειψη δραστηριοτήτων (περιφρόνηση της εξωτερικής πραγματικότητας). Αυτό συνιστά μια αμυντικής φύσεως απόπειρα **άρνησης** της πραγματικότητας εκείνης που σχετίζεται με την εξαφάνιση του αντικειμένου. Το πένθος είναι μια διαδικασία αλληλοδιαδοχής μεταξύ αποδοχής και άρνησης της πραγματικότητας. Πρόκειται για ψυχικές κινήσεις αντιφατικές και κυκλικές. Στη φυσιολογική διαδικασία του πένθους επισυμβαίνει η προοδευτική παραίτηση της συνεχούς ψυχικής δραστηριότητας που σχετίζεται με τον εκλιπόντα, καθώς αυξάνεται η **εσωτερίκευση** του αντικειμένου.

Γενικότερα η **εσωτερίκευση** είναι η διαδικασία αποδοχής και υιοθέτησης από το υποκείμενο εξωτερικών ιδεών, αξιών και κανόνων ενός άλλου (ή άλλων) σε βαθμό που να θεωρούνται στοιχεία της προσωπικότητας του. Ένα εσωτερικευμένο αντικείμενο μπορεί να βιώνεται ως τιμωρητικό απέναντι στο Εγώ. Αυτό παραπέμπει στην έννοια του Υπερεγώ και πρωτίστως στην αυστηρότητα του (π.χ. εσωτερικευμένος αυστηρός πατρικός νόμος). Το Υπερεγώ αντιπροσωπεύει την εσωτερίκευση των κανόνων της κοινωνίας: η σχέση εξουσίας πατέρα-παιδιού εσωτερικεύεται σε σχέση Εγώ-Υπερεγώ. Η εσωτερίκευση αφορά στο φαντασιωσικό πέρασμα ενός αντικειμένου στο εσωτερικό του υποκειμένου. Επίσης γίνεται λόγος για εσωτερίκευση σχέσεων. Το Εγώ οικοδομείται από τις εσωτερικεύσεις. Από τη στιγμή κατά την οποία μέσω εσωτερικεύσεων (ή ενδοβολών κατά Ferencsi) το υποκείμενο ιδιοποιείται –κατά τρόπο επιλεκτικό και μεταλλακτικό- στοιχεία του αντικειμένου (προσκτήσεις), τότε και μόνον τότε είναι που μπορεί να το αποχωριστεί (να το πενθήσει). Το υποκείμενο μπορεί να πενθήσει το αντικείμενο στο μέτρο κατά το οποίο έχει ομοιάσει στο τελευταίο: αφού είναι (έγινε) σαν κι αυτό, δε χρειάζεται να το έχει. Πρόκειται για την (ασυνείδητη) ταυτισιακή διεργασία η οποία οδηγεί στην αυτονόμηση του υποκειμένου από το αντικείμενο. Προϋποθέτει την αποερωτικοποίηση του αντικειμένου, την απώλειά του (πένθος) ως αντικείμενο επιθυμίας.

Το υποκείμενο χάνει το αντικείμενο και το ξανά-βρίσκει μέσα του. Το Εγώ του πενθούντος

υποκειμένου παραιτείται από αυτήν την θλιβερή σχέση με τον εκλιπόντα, παρακινούμενο και από τις μέλλουσες **ναρκισσιστικές ικανοποιήσεις** («χαρές») που ανοίγονται στην υπόλοιπη ζωή του. Αρχίζουν τότε οι καινούργιες επενδύσεις. Η εργασία του πένθους ολοκληρώνεται όταν το υποκείμενο φτάνει να περιφρουρεί την αγάπη για το αντικείμενο το οποίο χάθηκε και την αγάπη για τη ζωή. Κατά τον Freud (1917) όταν ολοκληρώνεται η εργασία του πένθους το Εγώ γίνεται ξανά ελεύθερο, χωρίς αναστολές.

Για να μπορεί να εξελιχτεί το φυσιολογικό πένθος, θα πρέπει το υποκείμενο να έχει κατά, την ψυχοσεξουαλική του εξέλιξη, κατακτήσει την καταθλιπτική θέση της M.Klein (στη διάρκεια του πρώτου έτους της ζωής: ακολουθεί μετά τη σχιζοπαρanoiική θέση). Εδώ το αντικείμενο (στήθος, μαμά) δεν είναι χωρισμένο (διχοτομημένο, μερικό) σε καλό (μαμά που δίνει) και κακό (μαμά που στερεί), αλλά γίνεται ένα όλον (ολοποίηση του αντικείμενου) : το παιδί κατανοεί πλέον ότι η μαμά στην οποία επετίθετο -στη σχιζοπαρanoiική θέση- επειδή το στερούσε είναι αυτή η ίδια που το ταΐζει και ότι η προηγηθείσα επίθεση ήταν εναντίον του καλού αντικείμενου. Αισθάνεται ενοχικά γι' αυτό και επιθυμεί να επανορθώσει (καταθλιπτική θέση, πρώιμη εμπειρία πένθους). Δεν υπάρχει πένθος, η απώλεια δεν μπορεί να βιωθεί ως ολόκληρη, παρά από τη στιγμή που το αντικείμενο αγαπιέται ως ολόκληρο αντικείμενο (ταυτόχρονα και καλό και κακό).

Κλινικό παραδείγματα φυσιολογικού πένθους Ασθενής νεαρός σε ανάλυση (3ος χρόνος): Έφυγε για ένα εβδομαδιαίο ταξίδι στο Λονδίνο με τους φίλους του κατά τις Χριστουγεννιάτικες διακοπές. Η περίοδος του ταξιδιού του συνέπιπτε χρονικά και με τη χριστουγεννιάτικη περίοδο διακοπής της θεραπείας. Κατά την πρώτη συνεδρία μετά τις διακοπές μετέδωσε: «...στην Αγγλία σας σκεπτόμουν... δεν μπορούσα συνέχεια να είμαι ευδιάθετος... μερικές φορές ήθελα να είμαι εδώ και να σας μιλάω...»... «...περίμενα ότι κατά τις γιορτές ο διευθυντής θα μου έδινε κάτι, λίγα χρήματα για δώρο. Τίποτα όμως...». **Μεταβίβαση:** το γεγονός ότι σκέφτεται τον αναλυτή του σημαίνει ότι μπόρεσε να κάνει αναπαράσταση της έλλειψης του κατά τη διάρκεια των διακοπών: ο αναλυτής ήταν **μέσα του**, μολονότι απών. Βίωσε τη διακοπή από τη θεραπεία ως απουσία και όχι ως απώλεια. Η απουσία έξω έγινε παρουσία μέσα του. Αυτό είναι ένα κλασικό παράδειγμα δυνατότητας αναπαράστασης του ελλείποντος αντικειμένου. Αν ο ασθενής δεν ήταν σε θέση ν'αναπαριστά, η απουσία του αναλυτή θα ισοδυναμούσε με απώλεια οπότε θα μπορούσε να κάνει πανικό ή ψυχωτικό επεισόδιο. Μεταβιβαστικά (λανθανόντως), το δώρο που δεν του έκανε ο διευθυντής θα σήμαινε το «δώρο» το οποίο ο αναλυτής του δεν του έκανε, μολονότι εκείνος, όπως είπε, τον σκέφτηκε κατά τη διάρκεια των διακοπών. Το «δώρο» που ο αναλυτής δεν του έκανε θα ήταν ότι δεν πήγε μαζί του στις διακοπές. Είναι λοιπόν σαν να λέει στον αναλυτή του: «Δεν σας είχα κοντά μου, άρα μου στερήσατε ένα δώρο». Στη συνεδρία αυτή, ο ασθενής ξέχασε (απόθηση) να πληρώσει τον αναλυτή του. **Εκδραμάτισε** τη στέρηση (δεν μου δίνεις δώρο, δεν είσαι μαζί μου) του αναλυτή μη πληρώνοντάς τον (δεν με «πληρώνεις»; δεν σε πληρώνω..).

Ο τρόπος που μια κοινωνία υποδέχεται το θάνατο μπορεί να βοηθάει το άτομο λιγότερο ή περισσότερο να ολοκληρώνεται την ψυχική εργασία του πένθους. Παράδειγμα, τα νεκρικά γεύματα, τα **νεκρόδειπνα**. Το φαγητό γίνεται ένα εφικτό σύμβολο της απώλειας. Ο πένθων κάθεται να φάει με το άλλο προς τιμήν και μνήμη του πεθαμένου. «Μιλάει την απώλεια», αυτή γίνεται λέξη, το υποκείμενο έχει **μεταφορά**. Δε χρειάζεται να έχει φαντασίωση ότι βάζει επί του

πραγματικού το νεκρό (το πράγμα) μέσα του, εμποδίζοντας το νεκρό να φύγει. Δεν γίνεται ο ίδιος (φαντασιακά) φορέας του νεκρού αλλά μιλάει γι' αυτόν, βάζει φαγητό στο στομάχι του αντί για το νεκρό, γεμίζει το στόμα του με φαί αντί με πτώμα, το νεκρό τον αφήνει στη στάχτη του...

Γυρίζοντας πίσω στο χρόνο- αλλά και σήμερα ακόμα στις πρωτόγονες ορδές ανθρώπων- βρίσκουμε ότι η κοινωνική ομάδα είχε την πρωτοκαθεδρία στη διαχείριση, και την έκβαση της εργασίας του πένθους. Στην περίπτωση αυτή υπήρχε συμβολισμός: ο θάνατος συμβολιζόταν από την κοινωνική ομάδα. Επρόκειτο για ομαδικά τελετουργικά πένθους, συλλογικές πένθιμες τελετές μνήσεως στο πένθος μέσω των οποίων γινόταν είσοδος στο πένθος και τελικά έξοδος απ' αυτό. Φαίνεται ότι τα συμβολικά τελετουργικά επέτρεπαν στον εκλιπόντα να φύγει με την έννοια ότι εντατικοποιούσαν τη διαδικασία της θλίψης και την ολοκλήρωναν. Στα ποιητικά έργα του **Ομήρου** την Οδύσσεια και την Ιλιάδα βρίσκουμε θρήνους για τους νεκρούς δηλαδή **θρηνητικά τραγούδια** τα οποία αποτελούν απαραίτητο συστατικό στοιχείο των τελετουργικών του θανάτου και του πένθους. Οι θρήνοι αυτοί ονομάζονταν «γός», «κομμός», «εγκώμιος», «επιτάφιος». Έχουμε έτσι τις ομηρικές σκηνές θλίψης όπου ο πόνος μπορούσε να έχει ελεύθερη ροή μέσα από τους ήχους των φωνών και τις εκφραστικές χειρονομίες γυναικών που ονομάζονταν θρηνούσες ή «ολοφυρόμεναι». Σε απεικονίσεις ανασκαφικών ευρημάτων του 12 π.χ. αιώνα μια ομάδα γυναικών που θρηνούν είναι σα να χορεύουν. Εδώ παρουσιάζονται ισότιμα τα θλιβοτράγουδα και ο χορός ως πένθιμα τελετουργικά. Βρίσκουμε και στην αρχαιότητα το φαινόμενο της **άρνησης της τροφής** για πολλές ημέρες. Στην Ιλιάδα έχουμε θρηνητικά άσματα για τρεις σημαντικούς ήρωες: τον Έκτορα, τον Αχιλλέα και τον Πάτροκλο. Πένθιμους θρήνους βρίσκουμε επίσης στα γραπτά του Θουκυδίδη για τον Πελοποννησιακό πόλεμο αλλά και τους ποιητές Σοφοκλή και Ευριπίδη και στο εθνικό έπος του αρχαίου Ρωμαϊκού κράτους την «Αινειάδα» του **Βιργιλίου**, έργο γραμμένο με ποιητικό οίστρο. Γενικότερα κατά την αντίληψη των Ελλήνων η παρουσία της **Μοίρας του Θανάτου** (θεά του πεπρωμένου) έκανε ώστε να μην υπάρχει καμιά διαπραγμάτευση επί του θέματος οπότε το μόνο που μπορούσαν να κάνουν ήταν να «διατρέξουν» ο μὲν νεκρός το βασίλειο του Άδη ο δε ζωντανός το θρήνο του. Αργότερα, στο χριστιανικό κόσμο τον Εσταυρωμένο έκλαψαν και θρήνησαν η μητέρα του Μαρία, η Μάρθα, η Μαρία η Μαγδαληνή, η μητέρα του Λάζαρου και άλλες γυναίκες. Το πιο σύντομο πένθος είχαν οι Σπαρτιάτες λόγω της στρατιωτικής τους οργάνωσης: οι Αθηναίοι τους χαρακτηρίζαν γι αυτό «βαρβάρους». Επειδή οι αντιδράσεις στη θλίψη ήταν συχνά υπερβολικές (γυναίκες που γύμνωναν τους μαστούς τους, έπεφταν καταγής, πασπαλίζονταν με σκόνη κ.λπ.) σπουδαίοι νομοθέτες εξέδωσαν νόμους για την παύση τέτοιων εθίμων. Πρωτίστως ο Σόλων, ο Λυκούργος, ο Πλάτων. Αργότερα και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο Βασίλειος ο Μέγας αλλά και ο Λουκιανός (εποχή των Αντωνίωνων γύρω στο 150 μ.Χ.). Σε περιοχές της Ελλάδας όπως στα νησιά και στη **Μάνη** ακούμε τα μυρολόγια ως μέρος της πένθιμης τελετουργίας. Πρόκειται για επιτάφιος ύμνους. Στη Μέσα Μάνη γίνονται μνημόσυνα (Reqwíem) την τρίτη, ένατη και τεσσαρακοστή μέρα μετά το θάνατο και γύρω στον έκτο μήνα, τον πρώτο, δεύτερο και τρίτο χρόνο. Η λέξη μυρολόι μπορεί να προέρχεται από το ουσιαστικό μοίρα (=πεπρωμένο), ίσως όμως και από το ρήμα μύρομαι (= κλαίω, θρηνώ, διαμαρτύρομαι). Αυτή η δεύτερη εκδοχή είναι μάλλον η επικρατέστερη. Τα μυρολόγια είναι ποιήματα με σταθερό στιχουργικό μέτρο. Είναι αυτοσχέδια πένθιμα ποιήματα χωρίς προπαρασκευή όπου το μόνο το οποίο μένει ακλόνητο είναι η οκτασύλλαβη δομή του στίχου που τα κάνει να ηχούν αυστηρότερα και ηρωικότερα με περιεχόμενο ταυτόχρονα δραματικό επικό και λυρικό. Στα νησιά της Ελλάδας τα μυρολόγια είναι σε δεκαπεντασύλλαβο και ακούγονται μαλακότερα και τρυφερότερα. Αυτά τα θλιβοτράγουδα έχουν μια παράδοση χιλιάδων ετών, διατηρούν δηλαδή στοιχεία από τα τελετουργικά πένθους που ανέπτυξαν οι πρόγονοι μας σε περιόδους κρίσης. Η μορφή τους περιλαμβάνει τρία μέρη: πρώτα ένα πρόλογο, μετά το μεσαίο μέρος, δηλαδή την ανάπτυξη της επίκαιρης περίπτωσης (συνθήκες θανάτου, λύση διαφορών με τον εκλιπόντα κ.λπ.) και τέλος τον επίλογο (ο νεκρός εγκωμιάζεται, επαινείται αλλά και επικρίνεται). Η

θρηνητική ποίηση, τα θρηνητικά τραγούδια κάποτε κυριαρχούσαν στο σύνολο της λαϊκής δημοτικής ποίησης. Ειδικά στη Μάνη (στην οροσειρά του Ταυγέτου, νότια της Σπάρτης) δεν βρίσκουμε στο παρελθόν πληροφορίες για την ενασχόληση των κατοίκων με τη μουσική ή τη ζωγραφική, το θέατρο ή την ποίηση (οι Αθηναίοι τους χαρακτήριζαν και γι αυτό «βαρβάρους»). Υπήρχαν μόνο τα θλιβοτράγουδα είδος τέχνης υπό εξαφάνιση σήμερα. Τα μυρολόγια στη Μάνη τραγουδούσαν (ακόμα και σήμερα όπου διασώζονται) οι «μυρολογίστρες» ας πούμε οι «**ερωμένες του πένθους**» οι οποίες κατείχαν την τέχνη του μυρολογιού δημιουργώντας οι ίδιες κάθε φορά νέα αυτοσχέδια τραγούδια. Ο ρυθμός και η μελωδία τους συνοδεύεται από κινήσεις των χεριών και όλα δίνουν την εντύπωση μιας ατμόσφαιρας που θυμίζει **υπνωτική καταληψία** (trance) και έκσταση. Ο δόκτωρ Γιώργος Κανακάκης ψυχολόγος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Essen (Δ. Γερμανία) ασχολήθηκε στη διδακτορική του διατριβή με το θέμα της «επεξεργασίας του πένθους με πένθιμα τελετουργικά». Στην εργασία του αυτή βοήθησε και το υπόβαθρο της μουσικής του παιδείας καθώς είναι απόφοιτος, μεταξύ άλλων, της Ανωτάτης Μουσικής Σχολής του Μονάχου. Βρήκε μελετώντας τα μυρολόγια στη Μάνη (είναι άλλωστε η καταγωγή του από εκεί) ότι αυτή η συλλογική επεξεργασία της θλίψης προξενεί βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες θετικές μεταβολές τόσο της σωματικής όσο και της ψυχικής κατάστασης αυτών οι οποίοι λαμβάνουν μέρος στο τελετουργικό. Ο ερευνητής αναρωτήθηκε αν θα υπήρχαν – ίσως – κάποια στοιχεία αυτών των πένθιμων εκφραστικών διαδικασιών τα οποία θα μπορούσε κάπως να εντάξει και ο σύγχρονος άνθρωπος της πόλης ώστε το Εγώ του να διευκολυνθεί στην εργασία του πένθους. Μπορούμε να καταλαβαίνουμε το ερώτημά του στο μέτρο κατά το οποίο τα κάποια πένθιμα τελετουργικά μπορούν να έχουν ένα **αποφορτιστικό** των συγκινήσεων χαρακτήρα και δίνουν εκφραστικές – ποιητικές δυνατότητες (π.χ. συλλογικό τραγούδι) ώστε το Εγώ να μην καθλωθεί στο γεγονός της απώλειας οπότε αυτή να καταστεί τραυματική. Γνωρίζουμε άλλωστε σε ποιο βαθμό η τέχνη, η κάθε μορφή τέχνης επενεργεί επουλωτικά, φθείροντας το ναρκισσιστικό πλήγμα (το τραύμα της απώλειας). Σήμερα όπου η εξωτερική πραγματικότητα επιβάλλει υψηλές ταχύτητες, άμεση απόδοση, κινήγι κατάκτησης στόχων, γρήγορο και εύκολο κέρδος, ατσαλάκωτη εικόνα εαυτού κ.λπ. τα τελετουργικά του πένθους και γενικότερα τα τελετουργικά με συμβολική αξία έχουν περιοριστεί : ο θάνατος αποδοκιμάζεται, το πένθος ως διαδικασία καθίσταται αντικείμενο άρνησης και υπεξαίρεται.

Εν κατακλείδι: τα συμβολικά τελετουργικά επιτρέπουν στον εκλιπόντα να φύγει. Στις πρωτόγονες φυλετικές κοινωνίες η ομάδα έχει την πρωτοκαθεδρία αντί για το άτομο. Εκεί τα τελετουργικά του πένθους ήταν πραγματικά τελετουργικά μνήσεως. Στο τελετουργικό υπήρχε είσοδος-έξοδος του πένθους με προεξάρχοντα το συμβολισμό: ο θάνατος έμπαινε σε διαδικασία συμβολοποίησης από την κοινωνική ομάδα. Στη δύση το κάθε άτομο οφείλει να βρει το δικό του δρόμο να τα βγάλει πέρα με το πένθος αφού υπάρχει περιορισμός των τελετουργικών του πένθους, μια υπεξαίρεση, μια **άρνηση του πένθους** η οποία έχει να κάνει με την άρνηση μιας τραυματικής αντίληψης. Πρόκειται για την αποδοκιμασία του θανάτου υπερεκτιμώντας ολοένα περισσότερο την παντοδυναμία της επιστήμης και της τεχνολογίας. Αυτό μπορεί να έχει συνέπειες (παθολογία, παθολογικό πένθος).

4.ΤΟ ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ – Η ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑ

Γενικά: Το υποκείμενο αισθάνεται ένοχο για τον θάνατο, τον **διαψεύδει**. ΔΙΑΨΕΥΣΗ της απώλειας: στη θέση της βάζει κάτι άλλο, για να πει ότι δεν λείπει, όπως ο ψυχωτικός ο οποίος στη θέση της πραγματικότητας- με την οποία διακόπτει την επαφή- βάζει το παραλήρημα.

Παράδειγμα διάψευσης: Το μικρό κοριτσάκι βλέπει ότι δεν έχει πέος, αλλά λέει «Δεν μπορεί, είχα κάποτε». Προκύπτει ένας τρόμος της έλλειψης (άγχος της έλλειψης). Το κορίτσι δεν συμβιβάζεται με τη σεξουαλικότητα της που προϋποθέτει την απουσία του πέους οπότε διαψεύδει την απουσία του πέους επάνω της με το **φетиχιστικό αντικείμενο** (κάλυψη του κενού). Στη θέση του ελλείποντος το υποκείμενο βάζει ένα fetich: δεν δέχεται την απώλεια, την έλλειψη.

Διάψευση: είναι μια **άμυνα στο τετελεσμένο**, αφορά σε αυτό που λείπει. Το υποκείμενο εδώ, δε μπορεί ν' αναπληρώσει αυτό που του λείπει, αλλά «βρίσκει» το χαμένο αντικείμενο μέσω του αντικειμένου fetich, αντικαθιστά αυτό που λείπει με το fetich.

Η μητέρα που δεν έχει δεχθεί ότι δεν έχει πέος, δεν έχει δεχθεί τον ευνουχισμό της (την έλλειψη): δεν έχει μπει στη συμβολική τάξη του ευνουχισμού. Πρέπει να έχει στον εξωτερικό χώρο (αντιληπτικό πεδίο) ένα αντικείμενο (πέος = παιδί = fetich), που αντικαθιστά αυτό που της λείπει. Σε αυτήν την περίπτωση δεν θα αφήσει εύκολα το παιδί να πάρει απόσταση από εκείνη (περιπτώσεις π.χ. ψυχωσικών, ομοφυλοφίλων κ.τ.λ. που ζουν σε μια κολλώδη, συμβιοτική σχέση με τη μητέρα).

15

Στο παθολογικό πένθος είναι η αμφιθυμική σύγκρουση με το εκλιπόν αντικείμενο που έρχεται σε πρώτο πλάνο: προκύπτει τότε **επιθετικότητα** προς το νεκρό. Το υποκείμενο αισθάνεται επηρεασμένο ή κυριευμένο από το νεκρό, χτυπημένο από την αρρώστια που επέφερε το θάνατο του εκλιπόντος κλπ. Το παθολογικό πένθος αφορά στην αδυναμία του υποκειμένου να αποχωριστεί το χαμένο αντικείμενο και να επανεπενδύσει την ενέργεια που θ' απελευθερωνόταν υπό συνθήκες έκβασης του φυσιολογικού πένθους σ' ένα υποκατάστατο.

4.α) Η μελαγχολία (ή ενδογενής κατάθλιψη)

Πρόκειται για την μορφή ασθένειας που κατεξοχήν παίρνει το παθολογικό πένθος. Προδιάθεση των ιδιοφυιών σ' αυτήν την αρρώστια.

Κατά την **ιπποκράτεια θεωρία** είναι συνδεδεμένη με τη **μαύρη χολή:** μιμείται τη γη, αυξάνεται το φθινόπωρο, βασιλεύει κατά την ωριμότητα. Είναι μια μορφή τρέλας που χαρακτηρίζεται από τη μαύρη διάθεση.

Το έργο του «μελαγχολία και ιδιοφυία» είναι του Αριστοτέλη. **Σύνοψις** Τα «Προβλήματα», μια συλλογή από σύντομες φυσιολογικές πραγματείες στον τύπο των ερωταποκρίσεων, συμπεριλαμβάνονται στο Corpus των έργων του **Αριστοτέλη**. Το 30^ο Πρόβλημα αρχίζει με τη διερεύνηση της σχέσης μελαγχολίας και ιδιοφυίας. Ο συγγραφέας

υποστηρίζει ότι οι «περιττοί», όσοι δηλαδή διέπρεψαν στη φιλοσοφία, στην πολιτική, στην ποίηση και τις τέχνες ήταν μελαγχολικοί. Στον δειγματολογικό κατάλογο πρώτος μνημονεύεται ο Ηρακλής, και ακολουθούν ο Λύσανδρος ο Λακεδαιμόνιος, ο Αίας ο Τελλαμώνιος, ο Βελλερεφόντης, ο Εμπεδοκλής, ο Πλάτων και ο Σωκράτης. Υπάρχουν επίσης ενδείξεις και για τη μελαγχολία του ίδιου του Αριστοτέλη. Εκτός όμως από τους μνημονευθέντες μελαγχολικοί ήταν και οι πλείστοι από τους ποιητές και τους «ένθεους» (Μάντιες, Σίβυλλες). Σύμφωνα λοιπόν με τη διδασκαλία που αναπτύσσεται η επικράτηση της μελαίνης χολής εις βάρος των τριών άλλων χυμών προσδίδει στο άτομο ιδιαίτερες ικανότητες και ενδυναμώνει τη δημιουργικότητά του, αλλά βέβαια υπό την προϋπόθεση ότι η θερμοκρασία του προνομιακού αυτού υγρού βρίσκεται σε μια μέση κατάσταση. Αν η θερμοκρασία ανέβει υπερβολικά τότε προκαλεί μανικά συμπτώματα και στην αντίθετη περίπτωση καταθλιπτικά. Η σταθερή αστάθεια της μελαίνης χολής συνιστά μια «εύκρατον ανωμαλία» αποφαινόμενη συνάμα ευχή και κατάρα: οι μελαγχολικοί δεν είναι οπωσδήποτε άρρωστοι αλλά η φυσική τους κατάσταση στηρίζεται επί ξηρού ακμής.

Κλινικά συμπτώματα: βαθιά θλίψη (κατάθλιψη βαθιά και δομική), αρνητισμός, σβήσιμο της επιθυμίας (αρρώστια της επιθυμίας) και του λόγου (ο μελαγχολικός βυθίζεται σε βαθιά βαρεμάρα), τύψεις (ηθικός πόνος), αυτομομφή που μπορεί να πάρει τη μορφή ενός παραληρήματος, εκδηλώσεις φόβου και αποθάρρυνσης. Επίσης, πόνος του υπάρχειν (Lacan), γενικευμένη αναστολή (ψυχική αναισθησία), απάθεια νοσηρή (τίποτα δεν τον αγγίζει), συνεχής θρήνος, επιθυμία αφανισμού εαυτού (σχετίζεται με την απώλεια ενός ιδεώδους), άμβλυνση του νου, αναπόδραστη έλξη προς το θάνατο (επιθυμία θανάτου), έλξη προς τα ερείπια, τη νοσταλγία, το πένθος. Η πραγματικότητα είναι εχθρική για τον μελαγχολικό, έχει φιλοσοφικές αναζητήσεις: (*«εν πάσει περιπτώσει δεν υπάρχει νόημα, δεν υπάρχει αλήθεια, άρα δεν είναι ανάγκη να κάνει κανείς οτιδήποτε»*).

Μελαγχολία: ιδιαίτερη φιγούρα του **ευνουχισμού**. Υπάρχει ταυτόχρονη συνύπαρξη πόνου κι ευχαρίστησης: ο μελαγχολικός δεν ψάχνει ν' ανακουφίσει τον πόνο του.

Η μελαγχολία ανήκει στο κεφάλαιο των **καταθλίψεων με εκφραστικότητα**. Αυτές παρουσιάζουν **θετική συμπτωματολογία** την οποία ο ψυχίατρος, ή ο ψυχαναλυτής μπορούν να αναγνωρίσουν. Εδώ έχουμε θεματική **αυτομομφής** την οποία ο παρατηρητής αμέσως αντιλαμβάνεται. Στο ίδιο κεφάλαιο εντάσσεται και η νευρωτική κατάθλιψη: υπάρχει θεματική **ευνουχισμού** η οποία είναι εύκολα αναγνωρίσιμη. Επίσης προεξάρχουν φαντασίες κατωτερότητας και αυτουποτίμησης.

Το μελαγχολικό επεισόδιο μπορεί να είναι μονοπολικό ή διπολικό. Η **μονοπολική** συναισθηματική διαταραχή χαρακτηρίζεται από ένα ή περισσότερα καταθλιπτικά (μελαγχολικά) επεισόδια.. Στη **διπολική** συναισθηματική διαταραχή έχουμε ένα κεντρικό χαρακτηριστικό της μελαγχολίας: πρόκειται για τη δυνατότητα της να μετατρέπεται ξαφνικά σε κατάσταση μανιακής (ή μανικής) διέγερσης. Πρόκειται για την **κυκλική αλληλοδιαδοχή** ανάμεσα στη μία κατάσταση (μελαγχολία) και την άλλη (μανία). Η διπολική διαταραχή έχει επίσης χαρακτηριστεί **κυκλική τρέλα** ή

μανιοκαταθλιπτική ψύχωση ή τρέλα διπλής μορφής.

Μανία: Παρουσιάζει ευφορία ή ευερεθιστότητα, διογκωμένη αυτοεκτίμηση, ελαττωμένη ανάγκη για ύπνο, απότομες αλλαγές – όταν μιλούν – από το ένα θέμα στο άλλο (ιδεοφυγή), διάσπαση της προσοχής, υπερκινητικότητα, παραληρητικές ιδέες και ψευδαισθήσεις. Η ιπποκρατική θεωρία μας λέει πως η μελαγχολία μπορεί να «διαλύεται» στις άλλες διαθέσεις: να πάει μαζί με τη χαρά και το γέλιο (το αίμα: βασιλεύει κατά την παιδική ηλικία), με την ακινησία (το φλέγμα: βασιλεύει στην γεροντική ηλικία), με την οργή (την κίτρινη χολή: βασιλεύει στην εφηβεία). Πρόκειται για τον μανιοκαταθλιπτικό κύκλο.

4.β) Η μεταψυχολογία της μελαγχολίας

Έννοια της **μεταψυχολογίας** (Freud): Σύνολο βασικών αναγκών, αρχών και αντιλήψεων που επιτρέπουν την περιγραφή της λειτουργίας του ψυχικού οργάνου από τρεις οπτικές γωνίες:

- α. Δυναμική. Αφορά στις ενορμητικές συγκρούσεις (θεωρία των ενορμησεων): πώς γίνονται οι συγκρούσεις των ενορμήσεων.
- β. Οικονομική. Όλες οι ψυχικές διαδικασίες δαπανούν ενέργεια. Πρόκειται για την κατανομή και διευθέτηση της ψυχικής ενέργειας: πώς και πού επενδύεται, πού πάει η ενέργεια (λιβιδώς), πού κατανέμεται, πώς κατανέμεται. Πάει στο αντικείμενο; (επένδυση του αντικειμένου) ή πάει το Εγώ; (ναρκισσιστική επένδυση).
- γ. Τοπική. περιγραφή του ψυχικού οργάνου ως χώρου, στον οποίο μπορούν να οριοθετηθούν διαφορετικοί τόποι (συνειδητό, προσυνειδητό, ασυνειδητό).

17

Ο Freud αποσπάστηκε, σχετικά με την μελαγχολία, από την ιατρική παράδοση. Διαφώνησε με την περιοριστική αντίληψη περί ταξινομήσεως της μελαγχολίας στις ψυχώσεις (μανιοκαταθλιπτική ψύχωση), λύση την οποία βρήκε στείρα και ελλιπή ως περιγράφουσα την μελαγχολική κατάσταση. Στο κείμενο του «Πένθος και Μελαγχολία» (1917) εκθέτει την ουσία της μελαγχολίας, συγκρίνοντάς την με το φυσιολογικό πένθος. Το 1924 την ταξινομεί στην κατηγορία των **ναρκισσιστικών νευρώσεων** (μελαγχολική παλινδρόμηση), επειδή το υποκείμενο είναι αποκομμένο από την πραγματικότητα, όχι από αντιληπτικής πλευράς, αλλά από συναισθηματικής. Πράγματι, ο μελαγχολικός δεν διαψεύδει την ύπαρξη του πράγματος (αντίληψη) αλλά διαψεύδει ότι αυτό το πράγμα τον αφορά με οποιοδήποτε τρόπο. Η μελαγχολία ανήκει στην κατηγορία των **ναρκισσιστικών νευρώσεων** επειδή **το Εγώ του ασθενούς ταυτίζεται με το χαμένο αντικείμενο** (το υποκείμενο αισθάνεται κυριευμένο από τον εκλιπόντα ή προσβεβλημένο από την ίδια αρρώστια που προξένησε το θάνατο). Πρόκειται για **ναρκισσιστική επιλογή αντικειμένου** (η λιβιδώς έχει «κολλήσει» στο αντικείμενο). Εντούτοις η επένδυση στο αντικείμενο είναι αδύναμη: υπάρχει ευκολία απόσυρσης της λιβιδούς στο Εγώ (ναρκισσιστική παλινδρόμηση). Στο μελαγχολικό κυριαρχεί η σαδιστική ενόρμηση: βασανίζει το περιβάλλον του εξαιτίας της κατάστασης του. Κατά τον Κ. Abraham, (Γερμανός ψυχαναλυτής και γιατρός 1877-1925), η μελαγχολική δομή προσιδιάζει μ' αυτήν της **ιδεοψυχαναγκαστικής νεύρωσης** ως προς την ένταση της επιθετικής ενόρμησης προς τον έξω

κόσμο. Η σαδιστική ενόρμηση, εδώ, ενεργεί κυρίως με τη μορφή μαζοχισμού. Έτσι η αυτοκτονική επιθυμία του μελαγχολικού γίνεται κατανοητή ως επιστροφή μιας φονικής διάθεσης κατά εαυτού: οι λιβιδινικές διαθέσεις μίσους επιστρέφουν στο υποκείμενο (καταθλιπτικό συναίσθημα του υποκειμένου ότι είναι σιχαμένο, τύψεις κλπ.) και αποτελούν πηγή **μαζοχιστικής** ικανοποίησης.

Στροφή κατά (εναντίον) εαυτού: ψυχικός (αμυντικός) μηχανισμός μέσω του οποίου η λιβιδώς αποσύρεται από το αντικείμενο και επενδύει στο Εγώ μ' έναν τρόπο υπερφορτισμένο. Συσσωρεύεται στο Εγώ και λιμνάζει (ναρκισσιστική λιβιδώς). Στην περίπτωση της μελαγχολίας φέρνω την επιθετικότητα μέσα μου (μαζοχισμός).

Η Jacobson (1957) κάνει μια διάκριση ανάμεσα στη θλίψη -ως αντίδραση στην απώλεια του αντικείμενου- και την μελαγχολία. Σε αντίθεση με τη μελαγχολία η θλίψη δε συνεπάγεται μια επιθετική σύγκρουση είτε με την εξωτερική πραγματικότητα είτε ενδοψυχικά.

Στο ενεργητικό μοντέλο του Freud διακρίνουμε δύο μορφές σεξουαλικής ενέργειας: **σωματική** και **ψυχική**. Υπάρχει αναγκαιότητα μετατροπής της μίας στην άλλη. Στο μελαγχολικό ασθενή έχουμε συσσώρευση της ψυχικής σεξουαλικής έντασης (με τον ίδιο τρόπο που το άγχος οφείλεται στην έλλειψη εκφόρτισης της συσσωρευμένης σωματικής ενέργειας). Αυτή η συσσώρευση της ψυχικής σεξουαλικής ενέργειας καταλήγει να δημιουργήσει ένα είδος «τρύπας» στον ψυχισμό από την οποία χάνεται η λιβιδώς: πρόκειται για μια «εσωτερική αιμορραγία» (λιβιδινική αιμορραγία) διαμέσου της οποίας αδειάζει το Εγώ. Η μελαγχολία είναι ένα πένθος οφειλόμενο στην απώλεια αυτής της λιβιδούς. Προκύπτει μια σοβαρή ναρκισσιστική απώλεια (γι' αυτό την μελαγχολία την ταξινομούμε στις ναρκισσιστικές νευρώσεις). Πρόκειται τελικά για μια **απώλεια του Εγώ**, η οποία καταλήγει σε μια γενικευμένη αναστολή των λειτουργιών (του Εγώ) εξ'ού και η φτώχεια της αναπαραστατικής λειτουργίας στο λόγο του μελαγχολικού.

Το **μελαγχολικό σύνδρομο** αφορά σε μια ανοιχτή πληγή η οποία αδειάζει το Εγώ μέχρι να το ερημώσει τελειωτικά. Είναι μια δίνη που σκάβει, η εικόνα μιας «τρύπας» χαρακτηριστική στη μελαγχολία. Πρόκειται για μια κίνηση στροβίλου (επαναλαμβανόμενη) που κυριαρχεί στο συλλογισμό του μελαγχολικού (συλλογισμός κυκλικός): «Αφού αυτό έγινε έτσι...είναι και θα είναι πάντα έτσι» (το μέλλον καθορίζεται αποκλειστικά από το παρελθόν). Κατά τον Freud (1917) ο μελαγχολικός γνωρίζει ποιόν έχασε, αλλά όχι αυτό που έχασε (τί έχασε) στο εκλιπόν αντικείμενο.

Το 1924, ο K. Abraham σχέτισε τη **μανιοκατάθλιψη** με το **πρωκτικό στάδιο** (προοιδιπόδεια φάση) της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης. Στην πρωκτική φάση εγκαθίσταται η συνδιαλλαγή με το αντικείμενο (εδώ μα τα κόπρανα / λειτουργία της αφόδευσης). Πρόκειται για το πρότυπο της σχέσης με το αντικείμενο: κρατάω ή αποβάλλω, ένα «πάρε- δώσε», (σου δίνω-δεν σου δίνω).

Υπάρχει επίδραση της πρωκτικής φάσης στο σχηματισμό της έννοιας του χρόνου. Ο Harnick όπως αναφέρεται από

τους Schilder 1942 και Doob 1971, υπέδειξε ότι η επίγνωση της ροής του χρόνου έχει την προέλευσή της στον πρωκτικό ερωτισμό-τη συχνότητα της αφόδευσης, τα διαλείμματά της, τη διάρκεια της διαδικασίας, πόσο μπορεί να αναβληθεί επιτυχώς κ.ο.κ. Κατά τους Obendorf (1941) και Fenichel (1945) οι πρωκτικο-ερωτικές εμπειρίες ευθύνονται για την ανάπτυξη προγραμμάτων που βοηθούν το Εγώ να δαμάσει την πραγματικότητα. Κατά τον δεύτερο συγγραφέα εσωτερικοί βιολογικοί ρυθμοί όπως η αναπνοή και ο σφυγμός, βοηθούν το παιδί να ξεχωρίσει χρονικά διαλείμματα και να αποκτήσει την έννοια του χρόνου εν γένει. Έχει υπογραμμιστεί η **σχέση της πρωκτικής φάσης της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης** με το **Υπερεγώ** και η εμπλοκή της σε νευρωτικά συμπτώματα, χαρακτηρισολογικά γνωρίσματα και κοινωνικοπολιτισμικούς τρόπους ζωής. Στην προσπάθεια της εκπαίδευσης για τον **έλεγχο των σφιγκτήρων** το νήπιο ταυτίζεται με την προοιδιπόδεια μητέρα που ελέγχει το χρόνο, ενώ η επιθυμία και η ικανότητα του βρέφους να ελέγχει το χρόνο αντικατοπτρίζουν την επιθυμία και την ικανότητα να ελέγχει την εσωτερική αναπαράσταση της σχέσης παιδιού-μητέρας.

Ο K. Abraham διακρίνει δύο πρωκτικές φάσεις:

-πρώτη πρωκτική φάση (πρωιμότερη), πριν τον μυϊκό έλεγχο των σφιγκτήρων (απώλεια κοπράνων «χάνω τα κακά μου»). Το παιδί βιώνει τα κόπρανα του σαν κάτι δικό του. Αν τα χάσει, το βιώνει σαν ευνουχισμό (πρωκτικός ευνουχισμός): έχει απώλεια, χάνει το αντικείμενο, και αυτό είναι ένας χαμός και καταστροφή του αντικειμένου. Είναι σ' αυτή την πρώτη πρωκτική περίοδο που **παλινδρομεί** η λιβιδώς του μελαγχολικού (**καθήλωση**, που αφορά στη **μελαγχολία** κατά Abraham και Freud).

Σε αυτή τη φάση το παιδί χάνει το αντικείμενο, αλλά και μέρος του εαυτού του. Πρόκειται για τον πρωκτικό ευνουχισμό ο οποίος είναι ένα προστάδιο του άγχους του γενετικού ευνουχισμού: ο φόβος του υποκειμένου ότι θα χάσει το πέος του (οιδιπόδεια τιμωρία) έχει ένα προηγούμενο, το προηγούμενο ότι θα χάσει τα κόπρανα μου.

Η παλινδρόμηση αυτή δεν σταματάει εδώ. Συνεχίζει μέχρι τη στοματική φάση (κανιβαλιστική). Πρόκειται για τη **φαντασίωση εισαγωγής (ενσωμάτωσης)** του χαμένου αντικειμένου. Επειδή το υποκείμενο δεν μπορεί να συγκρατήσει το αντικείμενο πρωκτικά, παλινδρομεί και το συγκρατεί με το στόμα του. Γίνεται λόγος για **κανιβαλιστική ταύτιση**. Εδώ συνδέεται και η **άρνηση λήψης τροφής του μελαγχολικού**: δεν τρώει επειδή φαντάζεται ότι έτσι καταπίνει το χαμένο αντικείμενο.

Η φαντασίωση είναι κάθε πίστη, κάθε ιδέα που αντιτίθεται στην πραγματικότητα. Όταν μία τροποποίηση της πραγματικότητας απειλεί να προκαλέσει **ναρκισσιστική κατάρρευση** (φόβος κατάρρευσης του ψυχισμού, συντριβή, το ότι έφυγε το αντικείμενο και έτσι δεν θα μου κάνει τη δουλειά που μου έκανε) τότε έρχεται η **φαντασίωση** η οποία έχει συντηρητική λειτουργία (διατήρηση του status quo του ψυχισμού).

Εν κατακλείδι: ο μελαγχολικός χάνει το αντικείμενο (πρώτη πρωκτική φάση), τείνει προς ναρκισσιστικές ταυτίσεις. Χάνει (καταστρέφει) το αντικείμενο και μέσω στοματικής παλινδρομήσεως της λιβιδούς το ενσωματώνει, το ξανακάνει δικό του με σκοπό ίσως, κατά

Abraham, να το ξαναφέρει στη ζωή. Στην πρώτη πρωκτική φάση που το υποκείμενο έχει απώλεια του αντικειμένου, η **επανόρθωση** γίνεται μέσω της συγκράτησης με το στόμα. Το μελαγχολικό άτομο **παλινδρομεί** (μανιακή παλινδρόμηση) στο στοματικό στάδιο και ενσωματώνει το αντικείμενο

-**δεύτερη πρωκτική φάση** (μεταγενέστερη). Εδώ έχουμε κατάκτηση του μυϊκού έλεγχου των σφιγκτήρων: κρατώ, ελέγχω τους σφιγκτήρες «δεν θα τα αφήσω να μου φύγουν, θα τα ελέγξω». Έχουμε συγκράτηση του αντικειμένου («δεν το δίνω στη μαμά μου»). Πρόκειται για καθηλώσεις που αφορούν στην ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση: ο ιδεοψυχαναγκαστικός ποτέ δεν αφήνει τελείως το αντικείμενο, δεν χάνει το αντικείμενο (η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση είναι πιο εξελιγμένη από τη μελαγχολία).

Στη μελαγχολία το αντικείμενο που εξωτερικά χάθηκε, διατηρείται εντός του υποκειμένου μέσω της **κανιβαλιστικής ενσωμάτωσης**. Μέσω της ενσωμάτωσης το Εγώ του υποκειμένου και το εκλιπόν αντικείμενο γίνονται ένα (ναρκισσιστική ταύτιση): το μίσος προς το εκλιπόν αντικείμενο (αμφιθυμία), γίνεται μίσος εναντίον του Εγώ του υποκειμένου. Όλες οι μομφές (αυτομομφή) και οι ύβρεις που το αντικείμενο απευθύνει στον εαυτόν του, απευθύνονται στην πραγματικότητα στο χαμένο αντικείμενο. Κατά τον Freud 1917 το βάρος του αντικειμένου, η σκιά του, πέφτουν πάνω στο Εγώ του υποκειμένου: το Εγώ είναι αιχμάλωτο του αντικειμένου.

20

Ο Freud υποστήριξε ότι σε κάθε περίπτωση μελαγχολίας κάποια στιγμή το υποκείμενο στην πραγματικότητα ένιωσε να έχει βασανιστεί από το αντικείμενο. Η διαδικασία της **ενσωμάτωσης** έχει αρχή το στόμα (έχω ανάγκη το αντικείμενο - το τρώω) και άκρη τον πρωκτό (θέλω να αποβάλλω- θυμός). Το ερώτημα στη φαντασίωση ενσωμάτωσης είναι : πως, με ποιόν τρόπο ικανοποιούμαι (ικανοποίηση της ενόρμησης) όταν βάζω το αντικείμενο να γίνεται ένα μέρος του εαυτού μου; Κατά την Ποταμιάνου (1988) πρόκειται για φαντασίωση λιβιδινικά επενδεδυμένη, δηλαδή μέσω αυτής ικανοποιούμαι στο μέτρο που μου επιτρέπει να βάζω μέσα μου κάτι, να το εγκυστώνω και να έχω την ιδέα ότι μπορώ να το αφανίζω και να το συγκρατώ (ψευδαισθήση παντοδυναμίας). Το αφανίζω έξω και το συγκρατώ μέσα μου : έτσι μέσω της ενσωμάτωσης χάνεται ως αντικείμενο. Ενσωμάτωση σημαίνει καταβρόχθιση. Καταβροχθίζοντας αφανίζω τον άλλο.

Το πέρασμα στην αυτοκτονία αφορά στην τελευταία απόπειρα του υποκειμένου να ξεφορτωθεί το αντικείμενο, να το «πεθάνει»: Σκοτώνοντας τον εαυτόν μου, σκοτώνω το (μισητό) αντικείμενο. Στη μελαγχολία ό,τι παθαίνει το αντικείμενο, το παθαίνω και εγώ. Πρόκειται για μια σχέση με το αντικείμενο που εξυπηρετεί το Εγώ του υποκειμένου (ναρκισσιστική διάσταση). Προκειμένου να χάσω το αντικείμενο το ενσωματώνω (στοματική, κανιβαλιστική φάση), επειδή η έντονα αμφιθυμική σχέση μαζί του (μίσος, επιθετικότητα κατά του υποκειμένου) δε μ' αφήνει να το

εγκαταλείψω. Είναι ένα «αχώνευτο» αντικείμενο («μου κάθεται στο στομάχι») οπότε το παίρνω ως έχει, γίνομαι ένα μαζί του και αντί να χτυπάω το αντικείμενο χτυπώ τον εαυτό μου: το Υπερεγώ εκλαμβάνει ως αντικείμενο το ίδιο το Εγώ (ιδού η αυτομορφή του μελαγχολικού). Είναι μια κατεξοχήν ναρκισσιστική διαταραχή, όπου η ενδοψυχική σύγκρουση «παίζει» μεταξύ Εγώ και Υπερεγώ. Ο K. Abraham παρατηρούσε ότι σε μερικές περιπτώσεις ο θάνατος ενός προσώπου δεν προξενεί θλίψη, αλλά ένα συναίσθημα ασυγχώρητου αμαρτήματος (ενοχές κ.τ.λ.). Πρόκειται για τη **μελαγχολία**: το υποκείμενο δεν μπορεί να δεχθεί αυτήν την απώλεια. Ο μόνος τρόπος να την «δεχθεί» είναι να «πάρει μέσα του» το αντικείμενο. Αυτό είναι ένα **μανιακόμορφο στοιχείο** (τώρα που το έχω, μπορώ να κάνω τα πάντα): η μανιακή φάση στην μανιοκατάθλιψη είναι το σύμβολο ενός κανιβαλικού οργίου (αρχαϊκός κανιβαλισμός).

Φαντασίωση ενσωμάτωσης του αντικειμένου: πρόκειται για μια κατάσταση του ψυχισμού όπου το υποκείμενο βάζει το νεκρό μέσα του, για να μη δεχθεί την απώλεια. Καταπίνει το απολεσθέν, για να γλιτώσει την απώλεια). Είναι το «τρικ» του ψυχισμού μας για να μην δεχθεί αυτήν την αλλαγή, ώστε να μην μπει στον κίνδυνο της αλλαγής: γίνομαι ο ίδιος **φορέας του νεκρού**. Η φαντασίωση της ενσωμάτωσης άπτεται της **αρχής της ευχαρίστησης**, και όχι της πραγματικότητας. Η πραγματικότητα μου βάζει στοίχημα καθημερινά ν' αλλάξω. Η φαντασίωση είναι το «κόλπο» να μην αλλάξω (αντίσταση): *«αφού έφυγες εσύ εγώ με το ζόρι θα σε αποκαταστήσω ξανά στο ρόλο σου»*. Οικειοποιούμαι το αντικείμενο «βαμπιρικά», το τρέφω για να το κρατήσω ζωντανό, δεν δέχομαι την ελευθερία του άλλου (να πεθάνει, να φύγει κλπ.). Ιδού η ασέβεια προς το αντικείμενο: **η ενσωμάτωση είναι μια πράξη παράνομη**. Εδώ δεν υπάρχει μεταφορά, συμβολισμός, ο λόγος είναι **απομεταφοροποιημένος**, γεμάτος «πράγμα» (διαδικασία αποδόμησης της αναπαράστασης την οποία ονομάζουμε και αντιμεταφορά).

Αρχή ευχαρίστησης-δυσaréσκειας (πραγματικότητας): Στην αρχή το βρέφος διέπεται από την αρχή της ευχαρίστησης-υπό την επήρεια του ασυνειδήτου- με την έννοια ότι όλα επιτρέπονται. Σ' αυτήν τη φάση ότι είναι δυσάρεστο για το υποκείμενο, δε μπορεί να το κρατήσει μέσα του: ότι δεν του αρέσει το «φτύνει» (μέσω της προβολής, μιας πρωτογενούς άμυνας). Αυτό συμπίπτει με την **αρχή του φαγητού** κατά την οποία το υποκείμενο κρατάει ότι του είναι ευχάριστο και **φτύνει** το δυσάρεστο. Αργότερα, μέσα από την κοινωνικοποίηση του παιδιού, έρχεται η πραγματικότητα για να οριοθετήσει την αρχή της ευχαρίστησης (ότι μου είναι ευχάριστο δεν μου είναι κατ'ανάγκη ωφέλιμο. Εδώ το Εγώ λειτουργεί κάτω από την αρχή της πραγματικότητας). Υπό αυτές τις συνθήκες ένα μέρος της ευχαρίστησης αποσπάται και γίνεται φαντασίωση: η φαντασίωση κρατάει μέσα της την αρχή της ευχαρίστησης.

Ενσωμάτωση του εκλιπόντος αντικειμένου: Είναι φαντασίωση που έρχεται να καλύψει την απώλεια (ώστε να μην κινδυνεύω): ο ψυχισμός παράγει φαντασίωση στη θέση του απολεσθέντος αντικειμένου. Αυτό συνιστά εμπόδιο στο δρόμο της ανάπτυξης, είναι κόλλημα σε ένα αντικείμενο

το οποίο δεν μπορώ να ξεπεράσω για να πάω πιο πέρα. Η ενσωμάτωση είναι **αποτυχία της ενδοβολής**, δηλαδή να μιλήσω το πένθος (λεκτική μεταβολή της έλλειψης). Τις περισσότερες φορές η φαντασίωση ενσωμάτωσης είναι ασυνείδητη. Μόνο μετά από μεγάλη κλινική εργασία τη βλέπουμε, δηλαδή ανακαλύπτουμε αυτό που το υποκείμενο θέλει ν' αποκρύψει (προσπαθεί να μην ομολογήσει την απώλεια, έτσι ώστε να μην κάνει αλλαγή).

Κατά την Maria Torok (1925-1928) το αντικείμενο που ενσωματώνεται (που δεν πενθείται, που παραμένει αχώνευτο), ονομάζεται **κρυπτικό αντικείμενο** (γίνεται λόγος για κρυπτική ενσωμάτωση). Πρόκειται για ένα αντικείμενο το οποίο έχει εξιδανικευτεί από το υποκείμενο, με το οποίο το τελευταίο είχε προνομιακή σχέση, η οποία δεν έχει ομολογηθεί. Κάνει μια «κρύπτη» και το βάζει μέσα. Αυτό που κρύβεται μέσα στην «κρύπτη» είναι πολύτιμο, σώζει το υποκείμενο (ναρκισσιστική διάσταση). (Κατά την M.Klein το υποκείμενο το βάζει σε απόσταση το εξιδανικευμένο αντικείμενο για να το προστατέψει από την επιθετικότητά του).

Η M.Torok (1925-1998) είναι γαλλίδα ψυχαναλύτρια ουγγρικής καταγωγής. Ανέπτυξε –μαζί με τον N.Abraham-τη θεωρία της **κρύπτης** και του **φαντάσματος** που συχνάζει στο υποκείμενο: πρόκειται για τον **κρυπτικό εγκλωβισμό** του άλλου ώστε να μη μπορεί να λάβει χώρα η εργασία του πένθους. Ο θύλακας της κρύπτης μπορεί να προστατεύει, να προφυλάσσει από κάθε διείσδυση. Η κρύπτη δημιουργείται όταν το αντικείμενο της απώλειας ήταν τόσο αναγκαίο ναρκισσιστικά για τον πενθούντα ώστε αυτός να θέλει να το διατηρήσει ζωντανό μέσα του. Η σχέση με τον νεκρό είχε τέτοιο χαρακτήρα ώστε να κάνει το υποκείμενο όχι μόνο να μη δέχεται την απώλεια αλλά να μη μπορεί να μιλήσει ανοιχτά γι αυτόν. Ταυτίζεται μαζί του μέσα από το μηχανισμό που οι Abraham και Torok ονομάζουν **ενδοκρυπτική ταύτιση**. Η άρνηση της απώλειας μπλοκάρει τη διαδικασία της ενδοβολής και κινητοποιεί το μηχανισμό της ενσωμάτωσης ως «μαγική ίαση της απώλειας», ως φαντασίωση που οδηγεί στην ψυχική έγκλειση του νεκρού: αυτό σημαίνει την άρνηση να γνωρίσεις το πραγματικό νόημα της απώλειας. Η φαντασίωση της ενσωμάτωσης προδίδει ένα **κενό** εντός του ψυχισμού, μια έλλειψη στο σημείο ακριβώς που εκκρεμούσε να γίνει μια ενδοβολή. Το Εγώ του φορέα της κρύπτης αναλαμβάνει το ρόλο του «φύλακα του νεκροταφείου της μνήμης»(αυτός δεν παίρνει ποτέ άδεια, παραμένει μόνιμα στη θέση του, είναι άφωνος σαν τάφος, αιώνια περιπλανώμενος στο λαβύρινθο του νεκροταφείου). Μέσα στην κρύπτη βρίσκονταν όλα όσα αφορούν το νεκρό: η σχέση του με τον επιζώντα και η ιστορία της, τα συναισθήματα που τους συνέδεαν, η **απαγορευμένη επιθυμία**, η ντροπή, η ενοχή αλλά και οι συνθήκες του θανάτου. Η **κρυπτοφορία** παίζει σημαντικό ρόλο στη γέννηση διαφόρων ψυχικών διαταραχών: καταθλίψεις, υπομανία ή και μανία, μελαγχολία, παράξενες σωματικές αισθήσεις, **συμπεριφορές μίμησης ενός ανθρώπου που έχει πεθάνει**, κλεπτομανία, φετιχισμός, αλκοολισμός και ψυχοσωματικές διαταραχές. Οι πάσχοντες υποφέρουν συνήθως από έλλειψη όρεξης να ζήσουν και να αγαπήσουν όπως και από διακυμάνσεις της δημιουργικότητάς τους. Όλες οι λέξεις που θα μπορούσαν να έχουν λεχθεί, όλα τα δάκρυα που θα μπορούσαν να έχουν χυθεί το άτομο θα τα καταπιεί ταυτόχρονα με τον τραυματισμό, εξαιτίας της απώλειας. Μέσα στην κρύπτη αναπαύεται ζωντανό το αντικείμενο ως **πλήρες πρόσωπο**. Το περιεχόμενο της κρύπτης δε μπορεί να εκφραστεί με λόγια, είναι άρρητο (μη λεχθέν).

Κλινικό παράδειγμα παιδί 12 ετών. Έκλεβε γυναικεία εσώρουχα (κλεπτομανία). Έκανε θεραπεία. Στο παρελθόν είχε μια μεγαλύτερη αδερφή που το σαγηνεύε (θωπείες κτλ) και αυτό το βίωνε με ντροπή. Η αδερφή πεθαίνει ξαφνικά.

Κάποτε είπε στη θεραπεία: «*Τώρα, αν ζούσε, θα ήταν 14 ετών και θα χρειαζόταν στηθόδεσμο*» Η αγάπη του για την αδερφή του δεν μπορούσε να ομολογηθεί. Υπήρχε μεγάλη ευχαρίστηση που βίωνε το υποκείμενο, αλλά αυτή η ευχαρίστηση δε μπορούσε να ομολογηθεί: την κατάπιε, ενσωματώνοντάς την μέσα στην κρύπτη (κρυπτικό αντικείμενο), μένοντας στη θέση: «η αδερφή ζει»: εν τω μεταξύ, το αντικείμενο (αδερφή) μεγάλωνε μέσα στην κρύπτη οπότε το αγόρι έκλεβε εσώρουχα για την εφηβεία της, (χωρίς ούτε ο ίδιος να γνωρίζει γιατί τα έκανε). **Το αντικείμενο εδώ ήταν τόσο σημαντικό, ώστε το υποκείμενο δεν μπορούσε να διεργαστεί την παραμικρή του απώλεια.**

Η κρύπτη φτιάχεται όταν το απολεσθέν αντικείμενο φεύγοντας αφήνει στο υποκείμενο πράγματα που δεν μπορούν να ομολογηθούν (τραυματικό που μένει κρυφό, επειδή έχει μέσα κάτι τόσο ηδονικό). Στην κρύπτη κρύβεται όχι μόνο το αντικείμενο, αλλά και τα συναισθήματα που συνοδεύουν αυτήν τη σχέση (καταστολή τους). Για το υποκείμενο είναι απαραίτητο όλο αυτό να το κρατήσει ζωντανό (εγκυστωμένο μέσα στην κρύπτη) περιμένοντας να ξανάρθει. Τότε όμως το πράγμα δεν μπορεί να πενθηθεί (δάκρυα, λέξεις κλπ) αφού περιμένω την ανάστασή του. Υπάρχει ευχαρίστηση στο κρυπτικό αντικείμενο (είναι αντικείμενο υψηλής λιβιδικής αξίας) η οποία δε μπορεί να κοινοποιηθεί ούτε να καταγγελθεί λόγω της παράνομης υφής του: « Δεν θα το καταγγείλω ποτέ, γιατί, αν το καταγγείλω, θα καταρρεύσω και εγώ». Ο μελαγχολικός δεν γνωρίζει τι έχασε στο εκλιπόν αντικείμενο και προσπαθεί ν' αντιμετωπίσει τις συνέπειες της απώλειας μέσω της ενσωμάτωσης: αυτό που έχασε είναι το **ειδύλλιο** με το αντικείμενο ή μια σκηνή του αντικείμενου που κατέστη **ιδεώδης**. Το ζητούμενο είναι να βγάλεις από τον άνθρωπο την ντροπή, για να μπορέσει να μιλήσει για αυτά τα πράγματα. Πρέπει να νιώσει ότι τον συμεριζέσαι, ότι δεν ντρέπεσαι γι' αυτόν.

23

Η δυναμική του μελαγχολικού καθορίζεται από τα **ιδεώδη του Εγώ**. Πρόκειται για τις ιδανικές, ιδεώδεις αξίες στο όνομα των οποίων ζει ο μελαγχολικός. Κατασκευάζει ένα ιδανικό μοντέλο (ο «πήχης» στις αξιώσεις, που έχει από τον εαυτό του, είναι ψηλά) άκαμπτο, απρόσιτο, ανέλπιστα δύσκολο να το φτάσει, πέρα από τις πραγματικές του ικανότητες ή την ενορμητική του πραγματικότητα. Η οποιαδήποτε απόκλιση από την ιδανική εικόνα εαυτού που θα ήθελε να είναι, προξενεί την κατάρρευσή του. Όταν έχει αδυναμία να κρατήσει, να φτάσει το ιδεώδες αυτό έχει συνέπειες τραυματικές για το Εγώ του (ρήξη, τραυματική απογοήτευση).

Πρόκειται για ναρκισσιστική προβληματική, όπου το υποκείμενο δε μπορεί να επεξεργαστεί το πεπερασμένο των δυνατοτήτων του, δηλ. τι του λείπει, ποια είναι τα ελλείμματα του κ.λ.π Μπορεί να σκεφτεί επί παραδείγματι «πόσο σπουδαίος είναι ο Freud»... «θα προσπαθήσω να τον φτάσω» και, όταν συνειδητοποιήσει ότι δεν μπορεί, θα είναι δυστυχής σε όλη του τη ζωή» (μελαγχολία, ναρκισσιστική κατάθλιψη). Εξαιτίας της έλλειψης μιας επαρκώς επιβεβαιωμένης ναρκισσιστικής εικόνας (κατά το ιδανικό-ιδεώδες του μοντέλο), ο μελαγχολικός συναντά το «τίποτα» που τον καθορίζει: πρόκειται για το «δεν είμαι τίποτα» του μελαγχολικού. Έχουμε εδώ την προσέγγιση σε μια αλήθεια που αρρωσταίνει το υποκείμενο, καθώς ανατρέπει την ψευδοασφάλεια του καταγγέλλοντας τις αυταπάτες του Εγώ.

Ο μελαγχολικός νιώθει συχνά **ντροπή**, όταν αισθάνεται ότι δεν κατάφερε να σεβαστεί κάποιες αξίες, κάποια ιδεώδη του ιδανικού του μοντέλου (ναρκισσιστικές απαιτήσεις): καταρρέει για πράγματα τα οποία διέπραξε, για πράξεις οι οποίες υπερβαίνουν τα ιδεώδη του.

Η **ντροπή** είναι το αίσθημα του υποκειμένου ότι καταστρατήγησε κάποιες αξίες και ιδεώδη. Πρόκειται για *ναρκισσιστικές απαιτήσεις* που σχετίζονται με το *ιδεώδες Εγώ* (διάφορο του Υπερεγώ). Το λειτουργικό *Υπερεγώ* γενικά λέει : «μην κάνεις». Το συχνότερο αυτοί οι ασθενείς όταν μιλάνε για «ενοχές» εννοούν «ντροπή» για πράγματα που έκαναν. Πρόκειται για πράξεις οι οποίες δεν υπερβαίνουν ένα *εσωτερικευμένο Υπερεγώ* (οι αξίες μου), αλλά καταστρατηγούν *ιδεώδη κοινωνικά* τα οποία έχουν *εξωτερική διάσταση και εμφορούνται από αξίες άλλων*.

Ολοένα συχνότερα απαντάται μια σχετικά σύγχρονη δομή ανθρώπου. Είναι ο πολύ «ψύχραιμος» άνθρωπος ο οποίος πνίγει, «καταγγέλλει» τις συγκινήσεις του, φοβάται να αισθάνεται και να εκφράζεται. Το Εγώ του εύκολα κατακλύζεται, και τελικά τραυματίζεται (τιτρώσεται), κάμπτεται κάθε φορά που συγκινείται οπότε μια αμυντική λύση του Εγώ του για να τα βγάλει πέρα είναι να **καταστέλλει**, να «σβήνει» ό,τι άπτεται της σφαίρας του θυμικού. Πρόκειται για τον **χρηστικό** άνθρωπο (ή αλεξιθυμικό) τον οποίο ονομάζουμε έτσι επειδή η σκέψη του αλλά και η ζωή και η συμπεριφορά του είναι «ρομποτικές»: «λειτουργεί» στη δουλειά του και «συνυπάρχει» με τους άλλους χωρίς να επενδύει, χωρίς να δένεται συναισθηματικά, δεν συγκροτεί αντικείμενα «πάθους», δεν ερωτικοποιεί. Η σκέψη και η ζωή του είναι ρηχές, φτωχές από φαντασία και περιεχόμενο («πάγωμα») αφού δεν τροφοδοτούνται λιβιδινικά: σαν τον «αγρό» που δεν αρδεύεται... . Ο χρηστικός άνθρωπος είναι το κατ' εξοχήν παράδειγμα του σύγχρονου **νηπενθούς ανθρώπου**, του ανθρώπου δηλαδή που αρνείται να πενθεί, που δε δύναται να διεργάζεται απώλειες. Ο Freud ορίζει την έννοια του **πόνου** ως την **αντίδραση του Εγώ στην απώλεια του αντικειμένου**. Της απώλειας του αντικειμένου προηγείται η ύπαρξή του : πρώτα έχει υπάρξει το (ψυχικό) αντικείμενο- με την έννοια της λιβιδινικής επένδυσης του Εγώ σ' αυτό- και μετά πονώ, όταν το χάσω. Ο χρηστικός άνθρωπος δεν πενθεί στο μέτρο κατά το οποίο δεν συγκροτεί λιβιδινικά αντικείμενα. Δε δένεται συναισθηματικά με πρόσωπα και πράγματα, δεν έχει εσωτερικευμένα αντικείμενα (περιεχόμενο) επομένως δε δύναται να πενθεί :τι να χάσει απ' αυτά που δεν έχει; Αδυνατεί να μπει σ' ένα βίωμα οδύνης ώστε να μπορεί να διεργασθεί μια απώλεια. Ας σημειωθεί ότι βρισκόμαστε εδώ στο αποκορύφωμα του «παθολογικού» πένθους. Από κλινικής πλευράς ο χρηστικός ασθενής εκπίπτει (παλινδρομεί) περισσότερο από τον μελαγχολικό ο οποίος συγκριτικά είναι πιο εξελιγμένος αφού ο μελαγχολικός αρχικά **χάνει** το αντικείμενο και στη συνέχεια διαψεύδει την απώλεια του αντικειμένου με μια φαντασία «κατάποσης» του. Ο **μελαγχολικός λοιπόν έχει**, και όταν χάνει αυτό που έχει «το παλεύει» όπως μπορεί έστω με φαντασία ενσωμάτωσής του (κατάποση) : η μελαγχολία είναι μια μορφή «ψυχοποίησης» (ψυχική εργασία) της απώλειας. Ο χρηστικός

αντίθετα δεν έχει να παλέψει καμιά απώλεια γιατί δε χάνει. Δε χάνει γιατί δεν έχει και είναι ακριβώς αυτή η φτώχεια το δράμα του.

Κλινικό παράδειγμα 1: Άνδρας 37 ετών σε ανάλυση. Έρχεται και ζητά βοήθεια σε άσχημη κατάσταση. Στην πρώτη προκαταρκτική συνεδρία ξεσπά σε λυγμούς, καθώς μιλά για την κρυφή του συνεύρεση με τη γυναίκα του καλύτερου του φίλου (ο ασθενής έχει ιδανικό μοντέλο εαυτού που δεν επιδέχεται παρεκκλίσεων): η ενορμητικότητα του τιτρώσκει ανεπανόρθωτα το Εγώ του (αιμορραγικό ναρκισσιστικό πλήγμα).

Ο μελαγχολικός έχει ανάγκη να **προβάλλει** τα ιδεώδη χαρακτηριστικά του ιδανικού μοντέλου του εαυτού σε κάποιον άλλο, με τον οποίο θα μπορεί έτσι να **ταυτιστεί**: τον εξιδανικεύει, δένεται άρρηκτα μαζί του. Εντούτοις, ο ελάχιστος κλονισμός-απόκλιση του άλλου από την εικόνα την οποία ο μελαγχολικός -ερήμην του- έχει κατασκευάσει προξενεί ξαφνικά ρήξη της σχέσης μαζί του. Ζει τότε τεράστια απογοήτευση, με αίσθημα προδοσίας: «πάλι με πρόδωσαν και, εν πάση περιπτώσει, τα πράγματα δεν θα μπορούσαν να είναι παρά μόνον έτσι».

Κλινικό παράδειγμα 2: γυναίκα παχύσαρκη 38 ετών, σε θεραπεία, μελαγχολική. Εξιδανίκευσε του ψυχοθεραπευτή και την ψυχοθεραπεία της. Κάτω από σχετικά αντίξοες καιρικές συνθήκες απουσίασε, για πρώτη φορά, από μια συνεδρία. Κατά την επόμενη συνεδρία δεν εξόφλησε, κατά τα συμφωνηθέντα, το κόστος της συνεδρίας από την οποία έλλειψε. Ο ψυχοθεραπευτής της το υπενθυμίσει, η ασθενής «παρεξηγήθηκε» και διέκοψε τη θεραπεία για περίπου ένα μήνα. Πρόκειται για την κατάρρευση ενός ιδεώδους αντικειμένου της ασθενούς και της ιδεώδους σχέσης μαζί του: δεν το περίμενε αυτό από το θεραπευτή της. Ιδού το τραύμα του Εγώ της το αιμορραγικό ναρκισσιστικό πλήγμα και η προσήκουσα ρήξη.

Κλινικό παράδειγμα 3. Άνδρας νέος, σε φυσική αποκατάσταση μετά από τροχαίο ατύχημα (κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις) που οδήγησαν σε μόνιμες γνωστικές διαταραχές και κινητική αναπηρία. Η μητέρα του ερχόταν στον ψυχολόγο στον ψυχολόγο του Κέντρου αποκατάστασης: «*Κουραστήκαμε πια εδώ, στην κλινική. Εξαντλήθηκε η υπομονή μας. Περιμένουμε πώς και πώς να περάσει ο καιρός, ο Δημήτρης να γυρίσει πάλι στο γυμναστήριό του, στις δουλειές του, να συνεχίσει τη ζωή του όπως πριν*». Η μητέρα **διαψεύδει** το γεγονός της μόνιμης απώλειας της υγείας και σωματικής ακεραιότητας (ακρωτηριασμός) του γιού της.

Κλινικό παράδειγμα 4. Άνδρας νέος, πρώτος χρόνος ανάλυσης. Ερχόταν αξύριστος για ένα διάστημα. Μετέδωσε: «*Τι γίνεται, έρχομαι εδώ μερικούς μήνες τώρα και φτάνω να έχω μεγαλύτερη κατάθλιψη τώρα... Δεν ξέρω πως γίνεται, τι συμβαίνει στη θεραπεία... μήπως κάποιος άλλος τρόπος θα μπορούσε να βοηθήσει;*». Η εμβάθυνση στη σχέση με τον αναλυτή του τον αναστάτωνα. Ο αναλυτής έγινε ο απομυθοποιητής του (**απώλεια των αυταπατών του**). Η σχέση μαζί του είναι καινούργια και αυτό τον γεμίζει μελαγχολία στη διάρκεια της ανάλυσης (κατάσταση αναμενόμενη και φυσιολογική σε διάφορες φάσεις της ανάλυσης).

Κλινικό παράδειγμα 5. Γυναίκα σε θεραπεία η οποία είχε μια ανάμνηση από την παιδική ηλικία: ήταν μαθήτρια δημοτικού και ο πατέρας της τσακώθηκε με κάποιον οδηγό. Η ίδια «τρόμαξε» και «πάγωσε», όπως είχε πεί. Ακινητοποιήθηκε από το φόβο της απώλειας του αντικειμένου, του πατέρα (αντικείμενο ανακλιτικό ή ναρκισσιστικό ή επιθυμίας). «Μαρμάρωσε»...

Κλινικό παράδειγμα 6. Νεαρός ψυχωσικός (μανία) σε θεραπεία: «Ξέρετε παίζω ποδόσφαιρο, όπως σας έχω πει. Την εποχή που αρρώστησα (ενδογενής κατάθλιψη), λίγο πριν, είχα κάνει μια υπέροχη εμφάνιση, σαν να ήμουν επαγγελματίας». Γιατί παλινδρομεί (αρρωσταίνει) μετά από μια επιτυχία του; Η υπέροχη εμφάνιση στο ποδόσφαιρο προφανώς στα πλαίσια μιας υπομανιακής φάσης, υπέκρυπτε μελαγχολία: σαν άμυνα, για να καμουφλάρει το ψυχωσικό (το μελαγχολικό).

Κλινικό παράδειγμα 7. Νεαρός σε ανάλυση (πρώτος χρόνος): «...Πέθανε ο πατέρας ενός φίλου μου και συμμετείχα σε όλη τη διαδικασία για την οργάνωση της κηδείας... όμως δεν πήγα στην κηδεία την Πέμπτη...», «Έβλεπα στην τηλεόραση κάτι ορειβάτες... σκεφτόμουν πόσο δυνατοί είναι, δεν έχουν τα προβλήματα που έχω εγώ», «...Στη δουλειά (εργάζεται με τον πατέρα του) δεν μπορώ ακόμα να έχω ζήλο. Σκέφτομαι ότι τώρα δεν μπορώ να κάνω άλλη δουλειά... Δεν θα μπορούσα ίσως κάτι άλλο» Προβληματική της **σχέσης με τον πατέρα**. Οι ορειβάτες με τη δύναμη τους συμβολίζουν τη δύναμη του πατέρα (έχει επανειλημμένως αναφερθεί σ' αυτήν έμμεσα ή άμεσα: από τη μία θέλει να «ξεφορτωθεί» τον πατέρα του και από την άλλη δεν μπορεί. Λέει ότι δεν μπορεί να κάνει άλλη δουλειά. Για να μπορέσει να την κάνει, πρέπει να «ξεφορτωθεί» τον πατέρα, να πενήσει και να προχωρήσει μόνος του, κάτι που δεν γίνεται ακόμα. Αποχωρισμός και πένθος πάνε μαζί. Ο ασθενής δεν πήγε στην κηδεία του πατέρα του φίλου του στο μέτρο κατά το οποίο ο ίδιος δεν έχει πενήσει τον δικό του πατέρα.

Κλινικό παράδειγμα 8. Ασθενής παχύσαρκη, μεσήλικη σε θεραπεία. Την ξεκίνησε σε φάση χωρισμού με το σύζυγο της. Σε κάποια από τις πρώτες συνεδρίες περιέγραφε πώς έκοβε με το ψαλίδι τις φωτογραφίες του άνδρα της. Πρόκειται για αδυναμία πένθους: να πετάξει τα πράγματα έξω, να τα παγώσει, να τα καταστείλει.

Η εσωτερική αντιπαράθεση του μελαγχολικού σταματά, όταν από μόνη της σταματήσει η μανία κατά του χαμένου αντικειμένου ή όταν το υποκείμενο εγκαταλείψει το αντικείμενο απαξιωτικά.

5.ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ – ΔΙΑΦΟΡΕΣ (συνοπτικά)

5.α) ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΠΕΝΘΟΥΣ – ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑΣ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Προεξάρχοντα και στις δυο καταστάσεις είναι τα καταθλιπτικά χαρακτηριστικά.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ο εκλυτικός παράγων είναι ο ίδιος: η απώλεια.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Η θλίψη ενυπάρχει και στις δύο περιπτώσεις
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Έλλειψη ενδιαφέροντος για τον εξωτερικό κόσμο.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Έλλειψη της ικανότητας ν' αγαπά.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αναστολή κάθε δραστηριότητας.

5.β) ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΕΝΘΟΥΣ - ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑΣ	
ΠΕΝΘΟΣ	ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Έχουμε λιβιδινική επένδυση του χαμένου αντικειμένου (εργασία του πένθους, ανάλογο με το μοντέλο της εργασίας του ονείρου). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Έχουμε φαντασίωση ενσωμάτωσης του χαμένου αντικειμένου και συγχώνευση του Εγώ του υποκειμένου με αυτό.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Έχουμε πέρασμα από το πράγμα (απολεσθέν αντικείμενο) στη γλώσσα. Η μεταφορά είναι λέξη, μεταφορική εικόνα (γεμίζει το στόμα του με λέξεις). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Έχουμε απομεταφοροποίηση. Η λέξη είναι στην πραγματική της διάσταση (τρώει το νεκρό, γεμίζει το στόμα του με πτώμα).
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Έχει να κάνει με την απώλεια ενός αγαπημένου αντικειμένου, οπότε ο κόσμος φτωχαίνει και αδειάζει. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Έχει να κάνει με την απώλεια του Εγώ που γίνεται ένα με το χαμένο αντικείμενο. Είναι το Εγώ του υποκειμένου που αδειάζει και φτωχαίνει (περιγράφει το Εγώ του ως φτωχό και απαξιωμένο).
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Η εργασία της απώλειας επιτρέπει στο υποκείμενο να παραιτηθεί από το χαμένο αντικείμενο, έτσι ώστε να ξαναβρεί την επιθυμία για τη ζωή. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Το υποκείμενο παραιτείται από το Εγώ του. Είναι μια θέση γενικής παραίτησης, εγκατάλειψης που μπορεί να οδηγεί σε αυτοκτονική πράξη.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Το αντικείμενο του πένθους (νευρωτικές οργανώσεις) εγκαταλείπει το υποκείμενο. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Το αντικείμενο του μελαγχολικού δεν τον εγκαταλείπει ποτέ. Εκείνος το κατέχει (ενσωμάτωση) και αυτή η κατοχή του εκλιπόντος αντικειμένου πνίγει την κάθε του επιθυμία (η έλλειψη είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρχει επιθυμία).
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αφορά σε ψυχική εργασία που προκύπτει με το θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Το αντικείμενο αγάπης δεν είναι πραγματικά νεκρό.

--	--

5.γ) ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΚΑΤΑΘΛΙΨΗΣ – ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑΣ

Σε αντιδιαστολή με τον καταθλιπτικό, ο μελαγχολικός δεν ψάχνει να ανακουφίσει τον πόνο του και υποκύπτει, το συχνότερο, σε μια βαθιά αφωνία. Ο καταθλιπτικός, γενικά, έχει επίγνωση της προέλευσης του πόνου και διατηρεί με το περιβάλλον του μια συγκινησιακά φορτισμένη σχέση, γεμάτη παράπονο και επιθετικότητα. Αντίθετα, ο μελαγχολικός νομίζει ότι ήταν πάντα έτσι και δεν μπορεί να σκεφτεί την αιτία της κατάστασης του: τα αίτια του ενορμητικού του ανικανοποίητου παραμένουν ασυνείδητα (απωθημένα).

5.δ) ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΨΥΧΩΣΗΣ – ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑΣ

Ψύχωση: Στην όψιμη ψύχωση στην απώλεια του αντικειμένου έχουμε παραλήρημα: το αντικείμενο δεν διατηρείται μέσα στο υποκείμενο.

Μελαγχολία: Στην απώλεια έχουμε φαντασίωση ενσωμάτωσης με μελαγχολικό περιεχόμενο, ήτοι διατήρηση του αντικειμένου.

Με αυτήν την έννοια και η ενσωμάτωση μπορεί να είναι χρήσιμη στο υποκείμενο : καλύτερα η ενσωμάτωση, παρά το παραλήρημα. Καθετί που γίνεται μέσα μου είναι χρησιμότερο από το τίποτα.

5.ε) ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΓΧΟΥΣ- ΚΑΤΑΘΛΙΨΗΣ

Σύμφωνα με τον Bibring (1953) το άγχος είναι μια εμπειρία που πυροδοτείται από τη γνώση ενός **επικείμενου** γεγονότος καταστροφικής σημασίας. Το άγχος προκαλείται από την πρόβλεψη ενός επικίνδυνου γεγονότος με κατακλυσμικές συνέπειες αλλά **ακόμα αποτρέψιμου**. Το ίδιο υποστήριξε και ο Waelder το 1967.

Η κατάθλιψη αφορά στη θλίψη για ένα **κακό που έχει συμβεί**. Κατά τον Biring (1953) η κατάθλιψη πυροδοτείται από ένα γεγονός καταστροφικής σημασίας που γίνεται αντιληπτό ως **αναπόφευκτο**, ως **αναπότρεπτο**. Η κατάθλιψη προκύπτει από την ανικανότητα του Εγώ να αποκαταστήσει μια πραγματική ή φανταστική απώλεια. Το άτομο βιώνει την κατάθλιψη όταν

αντιλαμβάνεται ότι ο εαυτός του είναι εντελώς αβοήθητος, όχι μόνο απειλούμενος αλλά ηττημένος, καταδικασμένος. Όσον αφορά την απώλεια ενός προσφιλούς αντικειμένου, η κατάθλιψη πηγάζει από την αξιολόγηση ενός Εγώ ως ανεπαρκούς αναφορικά με κάτι που έχει ήδη συμβεί, κάτι που ανήκει στο παρελθόν. Η αποτυχία, η ήττα, η κατάθλιψη, η ενασχόληση με το παρελθόν, όλα αυτά συμβαδίζουν και δημιουργούν την αίσθηση ότι έχει σταματήσει ο χρόνος. Τα παράπονα των καταθλιπτικών ασθενών εκφράζουν μια καταστροφική αίσθηση παρελθοντικότητας, το μέλλον κατακλύζεται από το παρελθόν.

Ένα «άδειασμα της γεμάτης εμπιστοσύνης προσμονής» της παρουσίας της μητέρας (Mahler 1966) μια συνακόλουθη μείωση της αυτοεκτίμησης στην φάση του αποχωρισμού-εξατομίκευσης κατά την παιδική ανάπτυξη προδιαθέτουν σε ορισμένες συναισθηματικές αντιδράσεις της μετέπειτα ζωής: σύντομα διαστήματα κατάθλιψης και άγχους, ξεσπάσματα θυμού και ανία. Κατά τον Schmale (1958, 1964), το συναίσθημα της κατάθλιψης αποτελείται από δύο συστατικά συναισθήματα: την απελπισία και την ανημπόρια που συνιστούν το «σύμπλεγμα της παραίτησης». Πρόκειται για την ανικανότητα του Εγώ να περιφρουρήσει την αυτονομία του. Το αίσθημα της **ανημπόριας** ανιχνεύεται στην ύστερη **στοματική περίοδο** της ανάπτυξης του παιδιού, όταν η εγκαθίδρυση της **σταθερότητας του αντικειμένου** του επιτρέπει να το αναγνωρίσει ως την πηγή ικανοποίησης αλλά και ματαιώσης. Η ανημπόρια ως συναίσθημα ενδέχεται να προκύψει κάθε φορά που η ενεργητική αναζήτηση ή η ενεργητική αποφυγή εξωτερικών αντικειμένων δεν προσφέρει ευχαρίστηση ή δεν καταπραΰνει τη δυσαρέσκεια. Το αίσθημα της **απελπισίας** έχει την προέλευσή του στη φαλλική περίοδο αφότου η έννοια του εαυτού έχει αναπτυχθεί επαρκώς ώστε να συμπεριλαμβάνει την επίδραση του Υπερεγώ στην έννοια του χρόνου ως μέλλοντος. Κατά τους Bibring (1953), Anderson (1938) και Sedman (1970) στην κατάθλιψη προεξάρχουν η **ανία** και η **αποπροσωποποίηση**. **Κατάθλιψη, ανία και αποπροσωποποίηση** αντιπροσωπεύουν καταστάσεις **ψυχικής αναστολής**. Διακρίνουμε την ανία από την αποπροσωποποίηση βασιζόμενοι στο είδος των υποκείμενων ενορμήσεων ή επιθυμιών (αποκλεισμένων από τη συνείδηση) που προκύπτουν απ'αυτές: λιβιδινικών στην περίπτωση της ανίας, επιθετικών στην περίπτωση της αποπροσωποποίησης. Σύμφωνα με τον Bibring, αυτό που διακρίνει την ανία και την αποπροσωποποίηση από την κατάθλιψη είναι ότι στις δύο πρώτες η **αυτοεκτίμηση του ατόμου παραμένει έξω από το πεδίο της σύγκρουσης**. Κατά τον Χαρτικόλλη (1983) φαίνεται αδικαιολόγητος ο ισχυρισμός ότι ένα άτομο που βιώνει ανία ή αποπροσωποποίηση δεν υποφέρει από μειωμένη αυτοεκτίμηση αν λάβουμε υπόψη το γεγονός **τόσο η ανία όσο και η αποπροσωποποίηση είναι δυσάρεστες εμπειρίες, αν και προτιμότερες από την κατάθλιψη και το άγχος**. Κατά τον Lewin (1950) το αμυντικό αντίστοιχο της κατάθλιψης έχει αναγνωριστεί η **ευφορία** η οποία κατά τον Bibring (1953) εκφράζει μια κατάσταση «πλήρωσης».

Στο βαθμό που το Εγώ μπορεί ν'αντιληφθεί την επιβλαβή επίδραση-στην ουσία την ανεπάρκειά του-σαν κάτι που βρίσκεται ακόμα στο μέλλον μόνον εν δυνάμει και επομένως αποφευκτό, η εμπειρία τείνει να είναι εκείνη του άγχους μάλλον παρά της κατάθλιψης. Η ελπίδα ή η επίγνωση της πιθανότητας που χαρακτηρίζει την έννοια του μέλλοντος προσδίδει στη συναισθηματική εμπειρία την ιδιότητα του άγχους.

Ο Fenichel (1945) αναγνώρισε ένα χρονικό στοιχείο διάκρισης ανάμεσα σε **συναίσθημα συνείδησης** που κρίνουν το παρελθόν και **συναίσθημα ενοχής** που προειδοποιούν για το μέλλον. Το συναίσθημα «έσφαλα» συνιστά μια οδυνηρή κρίση για κάποιο περασμένο συμβάν έχει το γνώρισμα των **τύψεων**, μοιάζει με την κατάθλιψη και πρέπει να διαχωρίζεται από τα **αισθήματα συνείδησης (ενοχές)** που δεν κρίνουν το παρελθόν αλλά το μέλλον (προειδοποιητική λειτουργία που καθοδηγεί μελλοντικές ενέργειες της προσωπικότητας) και μοιάζουν με το άγχος.

Καταθλιπτικοί ασθενείς μπορεί να εμφανίζουν διαταραχές στην αίσθηση του χρόνου: ο χρόνος προχωράει πολύ γρήγορα (Schilder) ή παραπονούνται ότι ο χρόνος δεν κινείται πια. Ταυτίζουν το χρόνο με τον ίδιο τους τον εαυτό αναφερόμενοι στον εαυτόν τους μάλλον παρά στο χρόνο, σα να μένουν ακίνητοι. Όταν δηλώνουν ότι ο χρόνος περνάει αργά υποδηλώνουν ότι βιώνουν τον εαυτόν τους σαν αργοκίνητο ή ακίνητο σε σχέση με έναν κόσμο δραστηριοτήτων ή γεγονότων που δεν τους ανήκουν. Ο εαυτός τους βιώνεται σαν ακίνητος ενώ ο κόσμος γύρω φαίνεται να δραπετεύει, να τρέχει μακριά, να γίνεται ένα με το παρελθόν: το μέλλον κατακλύζεται από το παρελθόν, προεξάρχει η άρνηση κάθε μέλλοντος.

Εντούτοις το γεγονός ότι ένα άτομο μπορεί να νοιώσει έστω και σε μικρό βαθμό κάποια συναίσθημα δείχνει ότι διατηρεί ακόμα κάποιους δεσμούς με τον κόσμο των εσωτερικευμένων αντικειμένων.

Τα παράπονα καταθλιπτικών ασθενών εκφράζουν μια καταστροφική αίσθηση παρελθοντικότητας, μια αίσθηση **εσωτερικής ακινησίας** που καθιστά αδιανόητη την αντίληψη του μέλλοντος ως ρεαλιστική πιθανότητα.

Σύμφωνα με τον Janet (1928) στους καταθλιπτικούς ανακαλύπτουμε ένα **φόβο για δράση** ο οποίος μπορεί να συμπεκνώνει μια προσδοκώμενη αντίδραση στην αποτυχία: ο καταθλιπτικός υπόκειται συνεχώς σε μια **αντίδραση αποτυχίας** (το μέλλον δε μπορεί παρά να φέρει συμφορές). Επιπλέον η αποτυχία αποδίδεται στον εξωτερικό κόσμο (όπως ο χρόνος) : πρόκειται για κάτι που έρχεται απ'έξω, ως ανεπιθύμητο γεγονός που δε μπορεί να εμποδίσει. Η ψυχωτική κατάθλιψη (και το νοσηρό άγχος) κυριαρχούνται από μια αίσθηση χρόνου ειδική σ'αυτές τις καταστάσεις: την αίσθηση ενός αμετάκλητου παρελθόντος κι ενός τρομακτικού μέλλοντος. Ψυχαναλυτική διερεύνηση μπορεί να αποκαλύψει **δολοφονικές φαντασιώσεις εναντίον αγαπημένων προσώπων** οι οποίες αντιμετωπίζονται μέσω της παλινδρομικής απραξίας (αντίληψη του εαυτού ως ακινητοποιημένου στη μέση ενός κόσμου ο οποίος αλλάζει τόσο γρήγορα ώστε να γίνεται παράλογος). Κατά τον Schilder (1936) η εμπειρία του καταθλιπτικού για τον χρόνο σαν κάτι που πετάει και για τον εαυτόν του σα να είναι ακινητοποιημένος πηγάζει από **επιθετικές ενορμήσεις** και από το φόβο ότι η κίνηση ή η δράση θα τον οδηγούσε στη διάπραξη φόνου. Ο φόβος του θανάτου και η αίσθηση ότι η ζωή φεύγει πολύ γρήγορα προέρχονται από την επιθυμία να καθυστερήσει τον εαυτόν του ότι δε θα επιτραπεί στην επιθετικότητά του να ικανοποιηθεί.

6. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ : ΠΕΡΙ ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑΣ Απόδοση από το βιβλίο «Μελαγχολία και Ιδιοφυΐα, το 30^ο πρόβλημα » εκδόσεις «Άγρα»

Ο Κικέρων στο Tusculanae disputationes αποδίδει στον Αριστοτέλη την άποψη ότι όλοι οι ιδιοφυείς είναι μελαγχολικοί. Και ο Σενέκας στο De tranquillitate animae αναφέρει πως κατά τον Αριστοτέλη η ιδιοφυΐα είναι ανάμικτη με την παραφροσύνη. Κατά τους σύγχρονους ερευνητές ο Αριστοτέλης άντλησε από το έργο του Θεοφράστου «Περί μελαγχολίας» το οποίο έχει χαθεί.

Γιατί οι εξαιρετικοί άνθρωποι είναι μελαγχολικοί ; Δυο είναι τα **ακραία συμπτώματα** της μελαγχολίας : **η τρέλα** (η εκ-σταση) και τα **έλκη** .

Το έλκος είναι τραύμα του δέρματος ή του βλεννογόνου που συνοδεύεται από διάλυση του συνδετικού ιστού.

Η μαύρη χολή είναι δυνατό να προσβάλλει είτε τη σκέψη (τρέλα) είτε το σώμα (έλκη) ανάλογα με τη θύρα εσόδου που θα βρει.

Κατά τον Αριστοτέλη η μελαγχολία συνδέεται με το κράμα της **μαύρης χολής** : πρόκειται για ένα από τα υγρά που αρδεύουν το σώμα. Ο Ηρακλής έζησε τα δυο παροξυσμικά περιστατικά του **κράματος της μαύρης χολής**. Ένα παθολογικό του χαρακτηριστικό αφορά στο φόνο των παιδιών του τα οποία διαπέρασε με βέλος σε μια κρίση μανίας (εξ'ου και η τραγωδία του Ευριπίδη «Ηρακλής μαινόμενος» στην οποία ο Ηρακλής σκοτώνει και τη γυναίκα του). Στην τραγωδία του Σοφοκλή «Τραχίνιαι» η Δηϊάνειρα, η νόμιμη σύζυγος του Ηρακλή, αλείφει το χιτώνα του με το αίμα του Κενταύρου Νέσσου που της έχουν πει ότι είναι ερωτικό φίλτρο. ο Ηρακλής κυριεύεται από αφόρητους πόνους. Τον μεταφέρουν στο όρος Οίτη όπου ετοιμάζεται για την πυρά (αποθέωση του). Αργότερα αυτό θα γίνει το θέμα της τραγωδίας του Σενέκα ο «Ηρακλής επί της Οίτης».

Ο Ιπποκράτης μιλάει για «**Ηράκλεια Νόσο**». Είναι ένα ερώτημα αν αυτή η νόσος ταυτίζεται με την επιληψία : η γυναίκα που νοσεί απ'αυτήν γίνεται κάτωχρη, τρίζει τα δόντια, σάλια κυλάνε από το στόμα της. Οι αρχαίοι ονόμαζαν την επιληψία **ιερά νόσο**. Άραγε η ασθένεια του Ηρακλή είχε να κάνει με αυτήν ;

Πάντως επικρατούσε η αντίληψη ότι *οι μελαγχολικοί γίνονται συνήθως επιληπτικοί και οι επιληπτικοί μελαγχολικοί*. Αν η ασθένεια προσβάλλει το σώμα γίνονται επιληπτικοί, αν προσβάλλει τη σκέψη γίνονται μελαγχολικοί. Θεωρούσαν πάντως ότι η επιληψία προσβάλλει τους φλεγματικούς (και όχι τους χολερικούς). Ο φλεγματικός αφορά σε μια από τις κλασσικές τέσσερις ιδιοσυγκρασίες. Χαρακτηρίζεται από ψυχρότητα και δυσπιστία, αυτοκυριαρχία και σεβασμό στους κανόνες. οι φλεγματικοί είναι επίμονοι και ακέραιοι.

Είναι δύσκολο να μην ταυτιστεί η κρίση τρέλας του Ηρακλή με ένα από τα συμπτώματα της επιληψίας (ιερά νόσος). Ο Ηρακλής αρρώστησε ίσως από την κόπωση που του στοίχησαν οι άθλοι του (ηράκλεια νόσος) .

Επίσης και ο Αίας (ήρωας του τρωικού πολέμου) τρελαίνεται (εκ- στατικός) και ο **Βελλεροφόντης** (μυθικός ήρωας της αρχαιότητας) διατρέχει τις ερήμους. Ο **Όμηρος** λέει στο ποίημα του : «*μοναχός, έρμος ετριγύριζε στις ερημιές τον κάμπο σκουλήκι στην καρδιά τον έτρωγε κι αρνήθηκε τον κόσμο*». Πλήρης από έπαρση για τη δύναμή του, ο Βελλεροφόντης αποφασίζει με το φτερωτό άλογό του να ανέβει στον ουρανό (ή στον Όλυμπο) και να ανακαλύψει την κατοικία των θεών. Η αυθάδεια όμως που οδηγεί στην Ύβρη τιμωρείται αυστηρά. Ο Δίας, εξοργισμένος από το θράσος του, του έριξε κεραυνό με αποτέλεσμα ο Βελλεροφόντης να πέσει από το άλογό του και να μείνει ανάπηρος, χάνοντας τόσο τη βασιλική αρχή όσο και τον Πήγασο (που του «τον πήραν οι θεοί»).

Ο ήρωας εγκαταλείπει τη Μικρά Ασία και επιστρέφει στην Ελλάδα όπου περιπλανάται φτωχός και δυστυχισμένος. Σύμφωνα με μία ασαφή αναφορά στην Ιλιάδα, καταφεύγει στην Καλυδώνα (ενδεχομένως λίγο πριν τον θάνατό του) όπου φιλοξενείται από τον βασιλέα Οινέα. Από τη σύζυγό του Αμφικλεια αποκτάει δύο γιούς: τον Ιππόλοχο και τον Ίσανδρο.

Κατά τον Μιχάλη Κοπιδάκη (2002) με τρία συμπτώματα εκδηλώνεται η ψυχική νόσος στην οποία καταδίκασαν ομόφωνα οι θεοί τον ήρωα:

1) Εγκαταλείπει τις ανέσεις και θαλπωρή της ανθρώπινης κοινωνίας καταφεύγοντας όπως τα άγρια θηρία στην ερημιά. Ως ερημίτης δεν παραμένει εδραίος αλλά περιπλανιέται συνεχώς και ασκόπως κατά το μοτίβο του **homo vagabundus** του **περιπλανόμενου Ιουδαίου**. (Οι ψυχές περιπλανώνται συνεχώς και ασκόπως μέσα στον ομηρικό ασφοδελό λειμών). Επομένως ο Βελλεροφόντης είναι **φυγός θεόθεν και αλήτης** όπως αργότερα συνέλαβε τη δική του μοίρα- αλλά και την πανανθρώπινη-ο Εμπεδοκλής.

2) **Φυγανθρωπία**, η οποία δεν είναι ανθρωποφοβία, αλλά μισανθρωπία. Αλλά και ο ίδιος ο Ευριπίδης που έγραψε τραγωδία με τον τίτλο «Βελλεροφόντης» (το έργο χάθηκε), εμφανίζεται ως σκυθρωπός, σύννους και μισόγελως. Λέγεται ακόμη πως διημέρευε σ'ένα σπήλαιο στη Σαλαμίνα αποφεύγοντας τις συναναστροφές μολοντί γνώριζε το κόστος της εσωστρέφειας και της μοναξιάς: «κουδείς αυτός, ευτυχεί ποτέ» (Τρωάδες), «κανείς άνθρωπος που είναι επικεντρωμένος στον εαυτόν του δε γνωρίζει την ευτυχία».

3) **Εσωτερικός σπαραγμός**: Είναι το οδυνηρότερο σύμπτωμα που **σωματοποιεί** τον ψυχικό πόν. Ο **θυμός** είναι ένας γενικός όρος που δηλώνει τον εσώτερο εαυτόν μας, το πνεύμα της ζωής, την έδρα των συναισθημάτων, των συγκινήσεων, των παθών. Πρόκειται για περίπλοκο σύνολο, είναι η αίσθηση του εαυτού. Τα **δόντια** είναι οι τύψεις, οι σκοτεινοί διαλογισμοί, οι αρνητικοί μηρυκαστικοί ιδεασμοί, οι αυτομομφές, το αίσθημα ενοχής, τα οποία **αλέθουν την ψυχή**. Στα ερωτικά συμφραζόμενα κυρίως βρίσκουμε την έκφραση “to eat one’s heart out”.

Ο Jean-Philippe Esquirol (1772-1840), το 1820 χρησιμοποιεί τη λέξη **λυπομανία** (lypomania) ή και λυποθυμία. Με αυτούς τους όρους χαρακτηρίζει τη θεόσταλη θυμοβασία (που κατατρώγει την καρδιά) του Βαλλεροφόντη. Την περιγράφει ως, μια βαρύτερης μορφής δυσθυμία συνοδευόμενη από μισανθρωπία. Η επιδίωξη της **μοναξιάς** συνδεδεμένη με τη μισανθρωπία συνιστούν τα προεξάρχοντα χαρακτηριστικά της μελαγχολίας. Ο Esquirol αφήνει τη λέξη μελαγχολία στους ηθογράφους και τους ποιητές. Υποστηρίζει ότι οι λυπομανείς είναι εξαιρετικά κατάλληλοι για την καλλιέργεια των τεχνών και των επιστημών: έχουν αδύνατη μνήμη, αλλά οι ιδέες τους είναι τολμηρές και οι αντιλήψεις τους πλατιές, είναι δε ικανοί να στοχάζονται σε βάθος . Οι μεγάλοι νομοθέτες είναι κατά κανόνα μελαγχολικοί : ο Μωάμεθ , ο Λούθηρος , ο Τάσσο , ο Κάτων , ο Πασκάλ, ο Ρουσσώ κ.λπ.

Σε παρόμοια κακά έπεσαν και ο Εμπεδοκλής και ο Πλάτων και ο Σωκράτης και οι περισσότεροι από τους ποιητές. Υπάρχουν τρία είδη θείας παραφροσύνης κατά τον Σωκράτη :

-η προερχόμενη από τον Απόλλωνα : **μαντική έμπνευση**

-η προερχόμενη από τον Διόνυσο : **μυστική έμπνευση**

-η προερχόμενη από τις Μούσες και την Αφροδίτη : **ποιητική έμπνευση, έρωτας.**

Στην αρχαιότητα διάβαζαν μεγαλοφώνως ή άκουγαν κάποιον συνεργό (δούλο κατά προτίμηση) να τους διαβάσει. Ο Αριστοτέλης ήταν από τους πρώτους που υιοθέτησαν τη σιωπηλή ανάγνωση. Ο Πλάτων τον αποκαλούσε πειρακτικά «ο αναγνώστης» Όμως αυτή ακριβώς η αυτάρκεια συντελούσε στην επιδείνωση της μοναξιάς του (ροπή προς τον μονήρη βίο). Ο ίδιος ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί το επίθετο «**αυτίτης**» (από το αυτός, ο επικεντρωμένος στον εαυτόν του, ο καθ'αυτόν ών) και **μονώτης**. Ονομάζει δε **φιλόμυθο** αυτόν που αγαπά τους παλαιούς μύθους-που τέρπεται με το θαυμαστό κόσμο των πλασματικών ιστοριών που είναι βυθισμένος στην ανάγνωση των παραδοσιακών- και όχι τον φλύαρο, τον αδολέσχη (πολυλογάς). Αρμύζει αυτή η ενασχόληση στον φιλόσοφο που αρέσκεται να αναλογίζεται τα αρχετυπικά θέματα. Επομένως ο Αριστοτέλης ήταν αυτίτης και μονώτης γι'αυτό και φιλόμυθος. Μελαγχολικός λοιπόν και ο Αριστοτέλης; Ωστόσο ο φιλόσοφος και δάσκαλος είχε διεκτραγωδήσει τη χαλεπότητα του μονήρους βίου. Δε δίσταζε να παραδεχθεί πως ο άνθρωπος που είτε έχει δυσκολίες επικοινωνίας είτε είναι αυτάρκης θα πρέπει να θεωρηθεί είτε άγριο ζώο είτε θεός. Δήλωνε ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ζώο πολιτικόν, δηλαδή είναι πλασμένος να ζει μέσα σ'ένα οργανωμένο σύνολο, την πόλη, και να συναγελάζεται με τους πολλούς (παρετυμολογικός συσχετισμός των αρχαίων της λέξης «πόλις» με τους «πολλούς»). Με όρους της σύγχρονης επιστήμης η τάση για απομόνωση και η εσωστρέφεια του φιλοσόφου θα μπορούσαν να αποδοθούν σε **ενδογενή μονοπολική κατάθλιψη** (κάτι που δε μπορεί ν' αποδειχθεί).

Ο Αριστοτέλης ήταν ανήλικος όταν πάθανε ο πατέρας του (Νικόμαχος , γιατρός στην αυλή του Αμύντα Γ' της Μακεδονίας ενώ ήταν έφηβος όταν έχασε τη μητέρα του (Φαιστιάδα). Ο αδερφός Αρίμνηστος του πέθανε νέος, ενώ λίγο μετά τη γέννηση της κόρης του πέθανε και η γυναίκα του η Πυθιάς. Όταν ο φιλόσοφος βρισκόταν «επί θύραις θανάτου» άφηνε πίσω του τη σύντροφό του Ερπυλλίδα (η σχέση τους δεν είχε νομιμοποιηθεί) και δυό ανήλικα παιδιά. Εξορίστηκε δυό φορές από την Αθήνα και πληγώθηκε βαθεία γι αυτό. Οι σχέσεις του με το μαθητή του Αλέξανδρο (τον Μέγα) ψυχράνθηκαν μετά τη δολοφονία του μικρανεμιού του Καλλισθένη, ενώ φαίνεται να τον δυσαρεστούσε η επεκτατική και εξισωτική πολιτική του στρατηλάτη. Αυτά όλα αλλά και η μακρόχρονη αρρώστια του συνέβαλαν στη επιδείνωση της **απαισιοδοξίας** του.

Το πολύ κρασί φέρνει τον άνθρωπο στην κατάσταση του μελαγχολικού. Πίνοντάς το κανείς αλλάζει χαρακτήρα και γίνεται **πολλά και διάφορα**: οργίλος, φιλόμυθος, ευσπλαχνικός, θρασύς. Το κρασί μεταβάλλει βαθμιαία εκείνον που το πίνει: Από νηφάλιος **ψυχρός** και λιγομίλητος γίνεται πιο ομιλητικός. Σε μεγαλύτερη ποσότητα γίνεται ευφράδης και θαρραλέος ενώ αν συνεχίσει, τον κάνει να ενεργεί με θράσος. Σε μεγαλύτερη ακόμα δόση τον κάνει φλύαρο επιθετικό και μανιώδη ενώ σε υπερβολική ποσότητα τον αποχαυνώνει. Μπορεί ακόμα και δάκρυα να του φέρει ή και να χάσει τη λαλιά του. κάποιιοι μπορεί να γίνονται άγριοι ή ευσπλαχνικοί. το κρασί κάνει τους ανθρώπους ερωτικούς : αυτός που πίνει φτάνει στο σημείο να φιλάει στο στόμα ανθρώπους που

κανείς νηφάλιος ποτέ δε θα φιλούσε είτε επειδή είναι άσχημοι είτε επειδή είναι γέροι. Κατά βάθος ο μελαγχολικός είναι δια βίου ένα πλήθος χαρακτήρων όπως η πληθώρα των χαρακτήρων οι οποίοι προκύπτουν όταν κάποιος πίνει κρασί -όχι για μεγάλο διάστημα - ανάλογα με την ποσότητα που καταναλώνει (το κρασί είναι ικανό να παράγει όλες τις καταστάσεις της προσωπικότητας βαθμιαία).

Ο μελαγχολικός είναι κατ'ουσίαν πολυμορφικός: η μαύρη χολή προσφέρει στον εκ φύσεως μελαγχολικό εφόρου ζωής όλους τους χαρακτήρες των σταδίων της μέθης (με όλους τους προσήκοντες κινδύνους).

Στο μελαγχολικό περιέχονται εν δυνάμει όλοι οι χαρακτήρες των ανθρώπων γεγονός το οποίο φωτίζει τη θαυμαστή δημιουργικότητα τους. Η **μαύρη χολή** και το **κρασί** διαμορφώνουν χαρακτήρες, είναι δηλαδή **ηθοποιοί** πλάθουν χαρακτήρες. Η μαύρη χολή και το κρασί έχουν τα ίδια αποτελέσματα επειδή **έχουν την ίδια φύση**. Τα πάντα συντελούνται ρυθμιζόμενα από τη **θερμότητα**. Η μαύρη χολή είναι ασταθής, ψυχρή ή θερμή . Αυτή είναι η **κράση** της μελαίνης χολής : πρόκειται για μείγμα ασταθές το οποίο μπορεί να μεταπίπτει από τη μεγάλη θερμότητα στη μεγάλη ψυχρότητα.

Στη μελαγχολία υπάρχει η σταθερότητα της αστάθειας . Συχνά η κατάσταση της κατάπτωσης είναι η επαναφορά μιας υπερβολής . Έτσι οι σιωπηλοί είναι πολύ συχνά παράφρονες (εκστατικοί).

Η έννοια της **κράσης** παραπέμπει στον Ιπποκράτη. Πρόκειται για την θεωρία των βασικών τεσσάρων χυμών : του αίματος, του φλέγματος, της κίτρινης χολής, και της μαύρης χολής. Κατά τον Ιπποκράτη η υγεία εναπόκειται στο καλό μείγμα των χυμών.

Το πάν αφορά στην ισορροπία-έννοια του «μέσου» της αριστοτελικής «μεσότητας»- του θερμού και του ψυχρού μέσα στην καρδιά, στην ισορροπία στο μείγμα. δυο αντιπάλων δυνάμεων με αντίθετη φορά.

Η μαύρη χολή στη φυσική της κατάσταση είναι ψυχρή και δε βρίσκεται στην επιφάνεια .

Όταν η μαύρη χολή περιέχεται σε υπερβολική ποσότητα στο σώμα προξενεί:

-αποπληξία : ξαφνική κατάρρευση σαν αυτήν που προέρχεται από θανάσιμο χτύπημα. αίσθηση ασφυξίας που κάνει το σώμα εντελώς αναισθητο. Κατά τον Αρεταίο (επιφανής έλληνας γιατρός (1830-1895), καθηγητής της ιατρικής και συγγραφέας συγγραμμάτων) αυτό ανήκει στην κατηγορία της παράλυσης. Κατά τον Ιπποκράτη μερικές φορές ο πάσχων από αποπληξία δε μπορεί να μιλήσει .

-αθυμία : αβουλία, μειωμένες επιδιώξεις, παρορμήσεις, επιθυμίες. έλλειψη διάθεσης και ευχάριστων συναισθημάτων μέχρι αδιαφορίας- απάθειας. Πρόκειται για την καταθλιπτική κατάσταση .

-νάρκη : προσωρινή ελάττωση ή απώλεια των αισθήσεων και της κινητικής ικανότητας, πρόσκαιρη παράλυση προκαλούμενη από έντονο φόβο ή άλλο ισχυρό συναίσθημα.

-φοβίες : κατά τον Ιπποκράτη αν η δυσθυμία και ο φόβος έχουν μεγάλη διάρκεια αυτό είναι ένδειξη μιας μελαγχολικής κατάστασης.

Αν το κράμα της μαύρης χολής είναι **ψυχρότερο** απ'όσο πρέπει επιφέρει παράλογη δυσθυμία. Αυτοί οι άνθρωποι τείνουν περισσότερο προς το βρόχο (αυτοκτονία) .

Στο άκρο της δυσθυμίας, (δυσφορία για την ύπαρξη) στο τέρμα της αθυμίας (κατάθλιψη, απουσία κάθε επιθυμίας για ύπαρξη) υπάρχει η απελπισία, ο θάνατος και η αυτοκτονία

Ο Ιπποκράτης συστήνει να χορηγείται κάθε πρωί χυμός από ρίζα μανδραγόρα.

Πρόκειται για δικότυλο φυτό με σαρκώδη και διχαλωτή ρίζα το οποίο θυμίζει ανθρώπινο σώμα. Είναι γνωστό από την αρχαιότητα για τις ναρκωτικές και θεραπευτικές του ιδιότητες. Λαϊκές δοξασίες του αποδίδουν αφροδισιακές ιδιότητες .

Ο φιλόσοφος αναφέρει την περίπτωση κάποιου ασθενούς σε οξεία έξαψη η οποία είχε παραφρονήσει. Είχε **φόβους** και **τρόμους** από το σκοτάδι, επιθυμία για αυτοκτονία, σφίξιμο στην καρδιά. Ο θυμός της ταραγμένος και σε αφωνία είχε αλλοιωθεί και αυτός.

Στον Όμηρο ο θυμός είναι το όργανο της συγκίνησης και η έδρα του πόνου. Η αθυμία, η ευθυμία, η δυσθυμία είναι τρόποι με τους οποίους το άτομο αντιλαμβάνεται την ύπαρξη του στο κόσμο. Αισθάνεται ότι ζει μέσα στην ευεξία ή μέσα στη θλίψη

Η άρρωστη κατονόμαζε φοβερά πράγματα που την πρόσταζαν να πηδήξει, να ριχτεί σε πηγάδια, να κρεμαστεί γιατί τάχα αυτό ήταν το καλύτερο. Όταν δεν υπήρχαν φαντάσματα υπήρχε ένα είδος ηδονής που την έκανε να ποθεί το θάνατο σα να ήταν κάτι καλό. Η αυτοκτονία με βρόχο φαντάζει περισσότερο γυναικεία, ενώ το ξίφος είναι το όργανο του ανδρικού θανάτου (πχ θάνατος του Αίαντα).

Όσοι κυριεύονται από δυσθυμία επειδή μειώνεται η θερμότητα τους τείνουν περισσότερο προς το βρόχο. Οι περισσότερες αυτοκτονίες παρατηρούνται στους πολύ νέους και στους γέρους. Στους γέρους η θερμότητα μειώνεται από την ηλικία ενώ οι νέοι το παθαίνουν από τη φύση τους και η θερμότητα τους μειώνεται από μόνη της . Γι αυτό τα παιδιά είναι πιο εύθυμα ενώ οι γέροντες πιο δύσθυμοι, διότι τα μεν παιδιά είναι θερμά, οι δε γέροντες ψυχροί. Τα γηρατειά είναι ένα είδος

κατάψυξης. Μερικοί αυτοκτονούν μετά το μεθύσι διότι η θερμότητα που δημιουργεί το κρασί είναι επείσακτη (απέξω, εξωτερικό αίτιο) και μόλις σβήσει επέρχεται το κακό. Αυτοκτονούν εκείνοι των οποίων η θερμότητα σβήνει ξαφνικά έτσι ώστε όλοι να απορούν επειδή προηγουμένως δεν είχαν δώσει κανένα σημάδι.

Αν η μαύρη χολή υπερθερμανθεί τείνει να βγει προς τα έξω και προκαλεί **ευθυμία** συνοδευόμενη από :

-τραγούδια : κατάσταση υπερδιέγερσης στα όρια του παθολογικού.

-έκσταση : έξοδος από τον εαυτόν (έκστασις του Ηρακλή, του Αίαντα, του Μαρακού του Συρακούσιου. Ο τελευταίος ήταν ο καλύτερος ποιητής όταν βρισκόταν πάνω στην κρίση της τρέλας του). Πρόκειται για **μανικούς** (άνθρωποι μανικοί και ευφρείς) με μανικά ή ενθουσιαστικά νοσήματα. Η μανία ορίζεται ως η έκστασις της διάνοιας (μελαγχολικά εκστάσεις). Η έκσταση αποδίδει γενικά την έννοια της τρέλας (έξοδος από τη φυσική κατάσταση). Μέσω της εκστάσεως η μαύρη χολή μπορεί να βγαίνει προς τα έξω. Όταν η θερμότητα της μαύρης χολής είναι κοντά στα κέντρα της νοήσεως τότε προκύπτουν τα νοσήματα της τρέλας ή της **ιερής μανίας** (μανικά ή ενθουσιαστικά). Από κει γίνονται οι σίβυλλες (κατά την αρχαιότητα γυναίκες που σε κατάσταση έκστασης προφήτευαν τα μέλλοντα) και οι βάκιδες και οι ένθεοι οι οποίοι εκ φύσεως έχουν αυτήν την ιδιοσυγκρασία (φυσικό κράμα).

-εξανθήματα : όταν η (θερμασμένη) μαύρη χολή βγαίνει από το δέρμα δημιουργεί εξελκώσεις, δηλαδή **εκ φύσεως** εκζέσεις όπως τα έλκη του Ηρακλή.

36

Η μαύρη χολή είναι ένα απόθεμα, κατάλοιπο το οποίο κατακρατείται, ένα περίττωμα, ένα περίσσειμα το οποίο παραμένει ενεργό στο σώμα (η θεωρία των κατάλοιπων είναι αριστοτελική, δε βρίσκεται στον Ιπποκράτη). Έτσι, όσοι βγάζουν πολύ από το περίσσειμα μαζί με το σπέρμα είναι πιο εύθυμοι γιατί ξαλαφρώνουν. Ανακουφίζονται μέσα από την σπερματική έκχυση. Η λέξη «περιττός» φανερώνει αυτό που είναι σε περίσσεια, σε υπερβολή, αλλά επίσης, μεταφορικά, **το εξαίρετο** (τα φυτά που έχουν εξαιρετικό άρωμα ονομάζονται «τα περιττά τη οσμή»). Ο έξοχος (ο περιττός) άνθρωπος είναι εκείνος ο οποίος διαθέτει κατάλοιπο (περίττωμα) σε υπερβολική ποσότητα. Πρόκειται για τη σχέση ανάμεσα στο πλεονάζον αυτό υλικό, αυτόν τον ηλίθιο χυμό (μαύρη χολή) και τη δημιουργικότητα του πνεύματος, την ορμή της φαντασίας. Τόσο ο χυμός του σταφυλιού όσο και το κράμα της μαύρης χολής περιέχουν αέρα (αεριούχα). Το κρασί περιέχει αέρα που είναι ο αφρός του. Αυτός είναι ο λόγος που το κρασί προξενεί ερωτική διέγερση επειδή ακριβώς σχετίζεται με τον αέρα. Το πέος από μικρό μεγαλώνει επειδή γεμίζει αέρα. Τόσο η διοχέτευση του σπέρματος κατά την ερωτική πράξη όσο και η έκχυσή του γίνονται με ώθηση του αέρα. Έτσι το μαύρο κρασί κάνει τους ανθρώπους «πνευματώδεις» δηλαδή γεμάτους αέρα. Το ίδιο

πνευματώδεις κάνει τους ανθρώπους και η μαύρη χολή (πνευματώδεις μελαγχολικοί). Οφείλουμε να διακρίνουμε ανάμεσα :

-στη μελαγχολία ως αρρώστια με την έννοια του επεισοδίου του τυχαίου περιστατικού. Πρόκειται εδώ για μια τυχαία υπέρβαση του μέτρου της (μαύρη χολή) η οποία οδηγεί σε μια παθολογική περίοδο .

-στη μόνιμη παρουσία σ'ένα άτομο μιας ποσότητας μαύρης χολής η οποία το κάνει μελαγχολικό (φυσική ιδιότητα). Εδώ το άτομο δεν είναι κατ'ανάγκην άρρωστο αλλά έχει μια ροπή προς της αρρώστια. Πρόκειται γι αυτό το οποίο οι λατίνοι ονομάζουν proclivitas ή declivitas (προσπάθεια, προδιάθεση), ένα εγγενές κράμα μαύρης χολής που συνιστά το φυσικό ενός ανθρώπου. Μπορεί να υπάρχει μια υγεία του μελαγχολικού, ένα καλό κράμα αστάθειας, μια υγεία η οποία συνιστάται στην κανονικότητα του αντικανονικού, στην ομαλότητα της ανωμαλίας, μια κατάσταση πρόσκαιρη και εύθραυστη. Πρέπει λοιπόν ο μελαγχολικός να αγρυπνεί και να προσέχει.

Κατά τον Αριστοτέλη οι μελαγχολικοί εκ φύσεως έχουν πάντα ανάγκη από φάρμακα. Το σώμα του μελαγχολικού υποφέρει ακατάπαυστα εξ αιτίας του κράματος (αεριούχο) και βρίσκεται αδιάκοπα σε κατάσταση βίαιης επιθυμίας. Η ηδονή διώχνει τον πόνο καθώς πρόκειται για το αντίθετο του.

Αδιάφορο ποια ηδονή φτάνει να είναι έντονη: **οι μελαγχολικοί είναι ακόλαστοι και άπληστοι.**

Ο μελαγχολικός αναζητά πάντα την ηδονή που δεν είναι παρά ένας τρόπος για να καταπραΰνει τον πόνο που του προξενεί η οξύτητα της μαύρης χολής. Αδιακόπως ρέπει προς τη διασκέδαση παρασυρόμενος στη διαφθορά. Καθώς επείγεται για να βρει τη γαλήνη του σώματος, δεν κάνει και τόσο αυστηρές επιλογές των ηδονών. Εξαιτίας της δριμύτητας του πόνου που του προξενεί η μαύρη χολή, ο μελαγχολικός δεν αντέχει την άχαρη ζωή της εγκράτειας. Είναι άνθρωπος της διασκέδασης, πλάσμα βίαιο και αντιφατικό, υποκείμενο σε αδιάκοπη αλλαγή. Αδύνατον να τον πιάσεις. Τη στιγμή που νομίζεις ότι θα το πετύχεις, ο μελαγχολικός έχει ήδη πετάξει πέρα από το σημείο όπου τον περιμένεις. Επειδή η δύναμη της μαύρης χολής είναι ασταθής, ασταθείς είναι και οι μελαγχολικοί.

Πως η **αστάθεια**, η μεταβλητότητα, οι μεταπτώσεις του μελαγχολικού μπορούν να εξηγήσουν το μεγαλείο, τη δημιουργικότητα, την ιδιοφυία ; Ποια η σύνδεση ανάμεσα στα πεδία της κουλτούρας, της τέχνης, της ποίησης και του μελαγχολικού ;

Η δημιουργία είναι μίμηση (ο Πλάτων καταδικάζει την τέχνη αποδίδοντας της τον μειωτικό χαρακτηρισμό της μίμησης). Ο καλλιτέχνης, ο μιμητής, κατασκευάζει ψευδαισθήσεις χωρίς πραγματική ουσία. Η δημιουργικότητα είναι μια τάση να είναι κανείς διαφορετικός, μια αδάμαστη ορμή να γίνει κανείς άλλος, να γίνει όλοι οι άλλοι . Πρέπει να είναι κανείς προικισμένος για να μεταπλάθεται να γίνεται διαφορετικός.

Ο Αριστοτέλης μας μιλάει για δυο τρόπους να γίνεται κανείς άλλος :

-μέσω της ευφυΐας: η ποιητική τέχνη είναι κτήμα του προικισμένου από τη φύση ο προικισμένος μπορεί εύκολα να μιμείται. είναι εύπλαστος .

-μέσω της τρέλας (μανία): ο μανικός είναι εκστατικός. Η τρέλα (έξοδος από τον εαυτό) καθιστά τον άνθρωπο κατάλληλο για ό,τι ακριβώς σημαίνει η παράλλαξη (να γίνεται άλλος). Βγαίνοντας ο τρελός έξω από τον εαυτό του μπορεί να πάρει όλες τις θέσεις των άλλων (αυτό είναι τρόπος μίμησης) .

Ο Αριστοτέλης κατά κάποιο τρόπο καταργεί την ποιοτική διαφορά ανάμεσα στον προικισμένο και τον τρελό. Υπάρχει μόνο διαφορά βαθμού (ποσοτική): **ο προικισμένος και ο τρελός ανήκουν στην ίδια φυσική κατηγορία**

Αντίθετα, τα «Μεγάλα Ηθικά» ιι, 1203 β του Αριστοτέλη αντιπαραθέτουν τους «θερμούς και προικισμένους» με τους «ψυχρούς και μελαγχολικούς».

Δε μπορείς να είσαι δημιουργός παρά όντας άλλος, αν αφηθείς να γίνεις άλλος. Έτσι μπορείς να μιμηθείς όλα τα πρόσωπα και όλα τα όντα, μπορείς να υποδυθείς το σύμπαν ολόκληρο, του πουλί που κελαηδάει, την κίνηση των νερών, το φλοίσβο των κυμάτων. Τότε αισθάνεσαι ότι μπορεί να σε κυριέψει η τρέλα .

Ο Δημόκριτος και ο Πλάτων υποστήριζαν ότι κανείς δε μπορεί να είναι καλός ποιητής χωρίς μια θεία πνοή που να μπορεί να παραβληθεί με την τρέλα . Η ποίηση προϋποθέτει την έμπνευση δηλαδή την κατακυρίευση του ποιητή από μια θεία δύναμη όποια και αν είναι : μια μούσα , ο Απόλλων ή κάτι άλλο το οποίο να προσδιορίζεται λίγο πολύ ως «εκτός εαυτού» .

Εν κατακλείδι: Η μαύρη χολή είναι ηθοποιός (ηθοποίηση). Διαμορφώνει συμπεριφορές και χαρακτήρες. Έτσι ο μελαγχολικός είναι ικανός να μετατρέπεται στο α ή το β πρόσωπο. Το κράμα της μαύρης χολής, η μελαγχολική κράση, είναι το **μεταφορικό** ταμπεραμέντο (μίμηση, αναπαράσταση, τέχνη). Οι μελαγχολικοί είναι κατ'ουσίαν ποιητές χάρη στην ένταση των διαθέσεων τους. Η ευστοχία της **μεταφοράς** είναι αποτέλεσμα της δύναμης της μαύρης χολής . Κατά τον **Αριστοτέλη** όλοι οι άνθρωποι που έχουν διακριθεί σε τέτοιο τομέα ήταν μελαγχολικοί . Κατά τον **Πλάτωνα** οι ιδιοφυείς άνθρωποι είναι παρορμητικοί και έξαλλοι. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Δημόκριτος αλλά και ο γιατρός Ρούφος από την Έφεσο (ειδικός στην μελαγχολία). Ο τελευταίος υποστηρίζει ότι αυτοί που έχουν οξύ πνεύμα και μεγάλη ευφυΐα πέφτουν εύκολα στην μελαγχολία επειδή έχουν γρήγορες μεταβολές και μεγάλη ικανότητα πρόβλεψης και φαντασίας.

Ο Huarte de san Juan (1529-1588, ισπανός γιατρός και ψυχολόγος) αναφέρει τη μορφή του **Αποστόλου Παύλου**. Λέει πως όταν ο Θεός θέλησε να πλάσει μέσα στην κοιλιά της μαμάς του έναν άνθρωπο που να είναι κατάλληλος να αποκαλύψει στον κόσμο την έλευση του γιού του, τον έκανε μελαγχολικό (με φλογερό θυμικό, μεγάλη νοημοσύνη και μεγάλη φαντασία).

Η διέγερση της τρέλας προδιαθέτει στον υπέρτατο βαθμό τις ικανότητες του πνεύματος για απρόβλεπτους συνειρμούς και αλλόκοτες συσχετίσεις που κινούν την προσοχή και ξυπνούν έντονα πάθη .

Κατά τον Κοπιδάκη (2002) σήμερα ο όρος μελαγχολία χρησιμοποιείται ως αρχαϊκό κατά κάποιον τρόπο συνώνυμο του όρου κατάθλιψη (depression) η οποία προκαλείται-όπως υποστηρίζουν- από εκφυλισμό των νευρικών κυττάρων, καλύπτει μια ευρεία κλίμακα συμπτωμάτων και αντιμετωπίζεται-μεταξύ πολλών άλλων- με το αντικαταθλιπτικό Prozac, “La Viagra de l’âme”. Η κατάθλιψη και η διπολική εκδοχή της, η μανιοκατάθλιψη, αποτελούν στις μέρες μας το μήλον της Έριδος ανάμεσα στη νευροβιολογία της συμπεριφοράς και την ψυχανάλυση. Η ακραία βιολογική ψυχιατρική θεωρεί πανάκεια τα ψυχοφάρμακα τα οποία οι αντίπαλοί της εκφραλίζουν ως ψυχικούς ζουρλομανδύες. Οι συμφιλιωτικοί που πιστεύουν ότι η ασθένεια δεν προκαλείται από ένα μόνο αίτιο συνιστούν φαρμακευτική αγωγή αλλά και κατάδυση στο φρέαρ της ψυχικής αβύσσου. Η μελαγχολία στάθηκε μια από τις «αριστοκρατικής» εκείνες ασθένειες που γονιμοποίησαν την τέχνη, τη λογοτεχνία και τον φιλοσοφικό στοχασμό. Κατά τον Μεσαίωνα η **ακηδία** (acedia), το θανάσιμο εκείνο αμάρτημα που ελλόχευε ιδιαίτερα τις ώρες του μεσημεριού θεωρήθηκε ως **morbus melancolicus** (Ακηδία είναι η αφροντισιά, η αμέλεια, αθυμία και ανορεξία που κυριεύει τον άνθρωπο, κάνοντάς τον απρόθυμο, αμελή ή αδιάφορο για κάθε πνευματικό έργο. Χαρακτηρίζεται ως βαρύτατο αμάρτημα, ένα από τα επτά θανάσιμα αμαρτήματα, μαζί με την υπερηφάνεια, τη φιλαργυρία, την πορνεία, την οργή, τη γαστριμαργία, τον φθόνο). Πέρα από τους ποιητές μελαγχολία ήταν η ασθένεια που ταίριαζε σε επιστήμονες, ιδιαίτερα στους μαθηματικούς, σε ηγεμόνες και βέβαια στις ωραίες γυναίκες. Μια απροσδιόριστη λύπη, ένα σύννεφο μελαγχολίας (επ’ ουδενί λόγω η χυδαία χαρά) έπρεπε να συνοδεύει πάντοτε την καλλονή για να επιτείνει το αίνιγμα του μυστηρίου της.

Ο Immanuele Kant κατέταξε τη μελεγχολία στη σφαίρα του Υψηλού ενώ ο W.Benjamin ανακάλυψε την αριστερή μελαγχολία. Κατά τον Κοπιδάκη (2002), κατιόντες του μελαγχολικού τύπου αποφαίνονται ο **υποχόνδριος**, ο **κατά φαντασίαν ασθενής**, ο **αίρων τη δυστυχία του κόσμου**, ο φροϋδικός **νάρκισσος** και πολλοί άλλοι. Η μελαγχολία σφράγισε κινήματα ιδεών και αισθητικές θεωρίες (ουμανισμός, ρομαντισμός, decadence). Τα σύμβολά της: το φθινόπωρο, το δειλινό, τα άγρια μεσάνυχτα, τα κίτρινα φύλλα που στροβιλίζει ο άνεμος, τα μαραμμένα λουλούδια, ο ιχθύς κυπρίνος και ο Lord of Melancholy (ο πλανήτης Κρόνος).

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αριστοτέλης : «Μελαγχολία και Ιδιοφυία το » εκδόσεις Άγρα, Αθήνα 1998.
- Εκ Των Υστέρων, Ψυχαναλυτικό Περιοδικό: «Ο θάνατος στη ζωή», τεύχος 7, Ιούνιος 2002
- Κανακάκης Γ. «Βλέπω τα δάκρυά σου», εκδόσεις Libro, Αθήνα 1989
- Μαδιανός Μ.,: «Κλινική ψυχιατρική», εκδόσεις Καστανιώτης, 2003.
- Μάνος Ν., :« Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής», University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1997.
- Μάτσα Κ. «Το αδύνατο πένθος και η Κρύπτη, ο τοξικομανής και ο θάνατος», εκδ. Άγρα 2012
- Μπακιρτζόγλου Σ.: Σημειώσεις ψυχαναλυτικής θεωρίας και πρακτικής (Πρόγραμμα Εκπαιδευτικών Σεμιναρίων Ψυχανάλυσης «Επέκεινα-Ψυχαναλυτική Πράξη», Αθήνα 2003 έως σήμερα.
- Παπαδόπουλος Ν.: «Λεξικό της ψυχολογίας», Σύγχρονη Εκδοτική, Αθήνα 2005.
- Πάχτας Χ., Φόρος τιμής στον Αριστοτέλη, «Ορώμενα», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2002
- Ποταμιάνου Α. «Τα παιδιά της τρέλας», εκδ. «Νεφέλη», Αθήνα 1988
- Γ. Φιλippoπουλος «Εισαγωγή στην Ψυχιατρική», Θεμέλιο, Αθήνα 1991 .
- Α.Χουντουμιάδη-Α.Πατεράκη, «Σύντομο λεξικό ψυχολογικών όρων» εκδ.Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννενα 1989.

40

Μεταφρασμένη

- Evans D. : «Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής Ψυχανάλυσης» εκδ. «Ελληνικά Γράμματα» , Αθήνα 2005
- Freud S.: «Πέραν της αρχής της ηδονής», εκδ. «Επίκουρος», Αθήνα 2001
- Windgassen – Tolle: «Ψυχιατρική», εκδ. Παρισιάνος 2003 .
- Liaudet Jean-Claude: «Ο Φρόντ με απλά λόγια» , εκδ. Πατάκη 2007
- Χαρτοκόλλης Πέτρος «Χρόνος και Αχρονικότητα», εκδ. «Καστανιώτη», Αθήνα 2006

Ξενόγλωσση

- Abraham-Torok,: «L'écorce et le noyau », Flammarion 1987
- Chemana R, Vandermersch B: «Dictionnaire de la Psychanalyse» ,Larousse, Paris 1995 .
- H-Ey, Bernard P. , Brisset Ch.: «Mannuel de Psychiatrie», Masson, Paris 1989 .

Fenichel O.: «The psychoanalytic Theory of Neurosis», Rutledge and Kegan Paul, London 1982 .

Freud S. : «Mourning and melancholia», The Standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, vol. XIV

Greenson R: «The technique and practice of psychoanalysis», The Hogarth Press, London 1994 .

Kaufmann P.: « L'apport Freudien » , Larousse, Paris 1998.

Laplanche J., -Pontalis B. : « Vocabulaire de la Psychanalyse », PUF, Paris 1967

Pieron Henri : « Vocabulaire de la Psychologie », PUF., Paris 1981 .

Porot A. : « Manuel Alphabetique de Psychiatrie » , PUF, 1986 .

Michel A. : « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Encyclopedia Universalis, Paris 2001

De Mijola A: « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Calmann –Levy , 2002.

Reich W., «Character analysis». Ed.Noonday, New York 1991 .

Roudinesco E., Plon M.: « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Fayard , 1997

Rycroft Ch.: «Acritical dictionary of psychoanalysis» ,Penguin,1972 .